

Hladni rat na filmu: ideološki sukob američke i sovjetske kinematografije

Pažin, Matija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:879771>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-02-03**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Hladni rat na filmu: ideološki sukob američke i sovjetske kinematografije

Mentor: doc.dr.sc. Boško Picula

Student: Matija Pažin

Zagreb
rujan, 2021.

Izjavljujem da sam diplomski rad: Hladni rat na filmu: ideološki sukob američke i sovjetske kinematografije, koji sam predao na ocjenu mentoru doc.dr.sc. Bošku Piculi, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa sveučilišta u Zagrebu.

Matija Pažin

Sadržaj

1. Uvod.....	1-2
2. Ideologija i Hladni rat.....	2
2.1. Što je ideologija i koja su joj glavna obilježja?.....	2-4
2.2. Louis Althusser i ideološki aparati države.....	4-5
2.3. Glavna obilježja različitih razdoblja Hladnog rata.....	5-7
3. Što do sada znamo o ideologiji u američkim i sovjetskim filmovima Hladnog rata?...7	
3.1. Ideologija u američkim filmovima.....	7-9
3.2. Ideologija u sovjetskim filmovima.....	9-10
4. Analiza sovjetskih i američkih filmova u tri različita razdoblja Hladnog rata...11	
4.1. Početak Hladnog rata – <i>The Russian Question</i> – <i>The Iron Curtain</i>	11-18
4.2. Drugo razdoblje Hladnog rata – <i>Nine Days in One Year</i> – <i>Fail-Safe</i>	18-26
4.3. Posljednje razdoblje Hladnog rata – <i>Solo Voyage</i> – <i>Red Dawn</i>	26-31
5. Popis ostalih istaknutih sovjetskih i američkih filmova Hladnog rata.....	31-32
6. Rezultati analize filmova i zaključak.....	32-34

1. Uvod

Film se kao novi medij pojavio u 20. stoljeću i sa sobom je donio novu vrstu zabave i umjetnosti. Ideologija je postojala i prije pojave filmova te se mogla prepoznati u tadašnjim medijima kao što su novine ili radio. Isto kako možemo prepoznati određenu ideologiju ako dobro čitamo, slušamo ili pratimo novine ili radio, tako možemo u svakom filmu prepoznati ideologiju ako s razumijevanjem gledamo bilo koji film. Naravno, u nekim žanrovima, poput ratnih filmova, je lakše prepoznati ideološke poruke nego u drugim žanrovima kao što je to komedija. Ipak, svaki film donosi ideologiju jer, ako ništa drugo, redatelj dolazi iz određene države, okolnosti ili uvjeta koji su ga izgradili kao osobu i koje onda svjesno ili nesvjesno prikazuje u svojim filmovima. Ideologija je najviše prisutna u medijima kada dolazi do napada na određenu ideologiju ili kada dolazi do sukoba između ideologija. Razdoblje međunarodnih odnosa nakon 2. svjetskog rata do 1991. godine je vrijeme kada su se dvije najveće ideologije u modernom svijetu sukobile oko temeljnih ljudskih pitanja. To razdoblje je poznato kao Hladni rat između SAD-a i SSSR-a koji se nije vodio oružjem nego ideologijom. SAD je propagirao demokraciju i kapitalizam, dok je SSSR propagirao komunističko uređenje države. Film je zbog toga što je bio nov i popularan medij ubrzo postao još jedan alat kojim su se koristile dvije najveće sile u ratovanju ideologija. Zbog toga sam odabrao temu sukoba ideologija u kinematografiji SAD-a i SSSR-a za temu ovoga rada. U svijetu nema puno znanstvenika koji su se bavili ovom temom, što ću prikazati u radu, a važna je kad znamo da je Hladni rat bio rat ideologija, a film je kao novi medij bio najbolji način kako propagirati svoju ideologiju. U prvom dijelu rada ću kratko predstaviti dva glavna termina koja koristim u radu, a to su ideologija i Hladni rat. Zatim ću prikazati dosadašnje radove koji su se bavili tom temom i njihove zaključke. Glavni dio rada i glavni cilj rada je analiza tri filma koja dolaze iz SAD-a i tri ruska filma koje sam odabrao kako bi prikazao sukobe ideologija u Hladnom ratu. Želim analizirati filmove zato što nema puno autora koji su se bavili tom temom i ne bi imalo smisla da u radu samo nabrojim njihove zaključke. Ovako ću u glavnom dijelu rada predstaviti filmove i njihovu ideologiju te ih svojim riječima analizirati kako bi dobili novi uvid u ovu važnu temu. Odabrao sam po jedan film iz tri glavne etape Hladnog rata; prvi su snimljeni odmah nakon kraja 2. svjetskog rata, drugi su snimljeni nakon Kubanske krize, a treći su snimljeni u 1980-im godinama, pred sami završetak ovog sukoba. Prije zaključka ću priložiti popis ostalih istaknutih sovjetskih i američkih filmova koji imaju prepoznatljivi ideološki sadržaj. Ovaj rad će dati novu,

značajnu analizu ideološkog sukoba u sovjetskim i američkim filmovima koji su snimljeni za vrijeme Hladnog rata.

2. Ideologija i Hladni rat

Ideologija je jedan od najtežih termina za definirati zbog različitih tumačenja pojma skoro svakog znanstvenika koji se njime bavio. Zbog toga u ovom radu neću predstaviti svaku teoriju nego ću prikazati povijest tog pojma i odgovoriti na najvažnija pitanja koja su: tko reproducira ideologiju, tko ima ideologiju, tko smišlja ideologiju i kakav je odnos društva i ideologije. Smatram da su to najvažnija pitanja za definiranje ideologije za potrebe moje znanstvene analize. Uz taj prikaz ću ukratko predstaviti razmišljanja Loisa Althussera i njegove teorije o ideološkom aparatu države.

2.1. Što je ideologija i koja su joj glavna obilježja?

Za početak, bitno se vratiti u 18. stoljeće kada je Destutt de Tracy u Francuskoj predložio da se znanost o idejama nazove *ideologie* (van Dijk, 2006:12). Tada se prvi put spomenula riječ ideologije u modernom svijetu. Teško je pričati o povijesti pojma ideologije jer možemo tvrditi da je takav pojam uvijek postojao samo se možda nazivao drugim riječima. Za potrebe ovog rada je ipak potrebno dati određenu definiciju pojma ideologije kako bi znali čime se točno bavim u analizi. Iz same riječi ideologija, možemo zaključiti da je korijen riječi ideja. Ideje su još jedan kompliciran pojam koji može značiti više stvari. Može se odnositi na objekte ili procese u umu, na proizvode mišljenja ili misli, na dio znanja itd. (Van Dijk, 2006:32). Kako ne bi ulazili u nove rasprave o pojmu ideje, možemo ga zamijeniti pojmom uvjerenja. Svaki čovjek osobno ima svoja ideološka uvjerenja. Naravno postoje i neideološka uvjerenja koja se najčešće tiču kemijskih, fizičkih ili matematičkih pravila koja ne mogu imati više od jednog ispravnog mišljenja, odnosno rješenja. Ipak, u smislu velikih ideoloških sustava ne možemo pričati o takvim osobnim ideologijama. Ideologije poput komunizma ili kapitalizma nose skupine ljudi, a ne pojedinci. Tako da možemo zaključiti da su ideologije zajedničke ideje, odnosno mentalna uvjerenja jedne skupine ljudi (Van Dijk, 2006:75). Ideologije su prisutne u svakom društvu ili skupini ljudi. Nema veze radi li se o velikoj skupini ljudi poput države ili o manjoj skupini ljudi koji na primjer rade na istom mediju (novine, radio, televizija...). Iz te činjenice možemo zaključiti da je ideologija stvar koja nas može dijeliti jedne od drugih, što je zasigurno bio slučaj za vrijeme Hladnog rata. Bitno je istaknuti taj odnos između društva i ideologije jer je on najbitniji za analizu u ovom radu. Sada

ću istražiti ranije navedena pitanja o tome tko reproducira ideologiju, tko ima ideologiju i tko smišlja ideologiju.

Prvo što trebamo istražiti je pitanje tko „ima“ ideologiju. Ranije sam naveo da skupine imaju ideologiju, ali pitanje je kako definiramo tu skupinu ljudi. Ne možemo reći da npr. ljudi koji putuju autobusom pripadaju takvoj skupini, skupina koja ima ideologiju mora imati zajednička uvjerenja (van Dijk, 2006:189). Ideologije je zato moguće usporediti s kulturom jer isto definiraju određena društva kao što ih može definirati jezik, pismo, religija itd. Ovakvo shvaćanje ideologije je zasigurno označavalo ideologije kapitalizma i komunizma za vrijeme Hladnog rata. U tom razdoblju se Zapadni svijet definirao i razlikovao od Istočnog bloka upravo prema ideologiji koji pripadaju. Tako možemo gledati na SAD i demokratski Zapad kao jednu veliku ideološku skupinu koja je imala zajednička kapitalistička i demokratska uvjerenja, naspram sovjetske ideološke skupine koja je imala zajednička komunistička uvjerenja. Naravno, u toj skupini ljudi uvijek ima iznimaka koji ne dijele mišljenja i ideologiju većine, ali bitno je samo da više od tri četvrtine skupine dijeli zajednička uvjerenja kako bi određena ideologija funkcionirala u društvu (van Dijk, 2006:200). Za moju analizu je u ovom dijelu bitno da sam odredio što je skupina ljudi koja može „imati“ ideologiju i prikazati da se upravo o takvim skupinama radilo i za vrijeme Hladnog rata.

Drugo pitanje na koje treba odgovoriti je tko smišlja ideologije. Puno ću u samoj analizi filmova govoriti o elitama jer upravo elite smišljaju ideologije. Postoje dva načina kako elite mogu proširiti svoju ideologiju; mogu biti na vlasti pa odozgo prema dolje širiti ideologiju u sve pore društva ili biti intelektualci, članovi visokog društva i odozdo prema gore širiti ideologiju. Bitno je samo da se ideologija na neki način proširi na vlast i na što više dijelova društva kako bi bila što više implementirana u društvo (van Dijk, 2006:233). Može se reći da su i kapitalizam i komunizam kao ideologije krenule širenje odozdo prema gore. Na početku je većina ljudi prihvatila tu ideologiju te je ubrzo proširila na vlast i sve ogranke društva. Postoji bitna razlika između tih dviju ideologija jer je komunizam za razliku od kapitalizma imao Marxa kao glavnog mislioca iz kojih su radova nastale sve glavne težnje komunističke ideologije. Elite su za vrijeme Hladnog rata bile glavne u donošenju ideoloških odluka što ću prikazati u samoj analizi filmova.

Ostaje nam odgovoriti na pitanje tko reproducira ideologije. Moja analiza u ovom radu se tiče upravo pitanja reprodukcije ideologije, što ja prikazujem na primjeru filmova. Dva su glavna instrumenta reprodukcije ideologije: mediji i institucije. O medijima se uvijek govori da su glavni

nosioci ideoloških poruka, nebitno radi li se o tv emisiji, filmovima, novinama ili radiju. Način na koji se prenosi vijest, koje informacije se daju publici, na koji način se snimaju filmovi, o čemu se slobodno priča, a što je cenzurirano u javnosti; sve to može biti primjer reprodukcije ideologije u medijima (van Dijk, 2006:252). Ja se u ovom radu bavim upravo takvom reprodukcijom ideologije u filmovima. Filmovi mogu biti ideološki snažni prenosioci ideologije jer često nesvjesno utječu na svoju publiku koja nema osjećaja da ju se želi ideološki promijeniti. Ne mora se raditi o nekoj značajnoj promjeni, dovoljno je samo kroz filmove potvrditi glavna ideološka načela skupine što možemo vidjeti i u današnjem modernom vremenu. Institucije isto mogu reproducirati ideologiju, ali često su to negativni primjeri diskriminacije određenih skupina ljudi. Na primjer, nacisti su koristili institucionalnu ideologiju kada su zabranili Židovima pristup većini institucija u državi.

2.2. Louis Althusser i ideološki aparati države

Sada ću prezentirati glavne pretpostavke Louisa Althussera o ideološkim aparatima države. Althusser odvađa ideološki aparat države od njezinog represivnog aparata jer se represivni aparat bavi određenom razinom nasilja, dok ideološki aparat djeluje neposredno putem različitih institucija. On navodi primjere takvih institucija kao što su: Crkve (religijski aparat), obrazovni sustav (škole), obitelji, pravni i politički sustavi, informacijski aparat (novine, televizija, radio) i kulturni aparat (umjetnost, sport...) (Althusser, 2018:90). Ideološki aparat države je prema komunistima kriv za nastanak kapitalističkog odnosa u društvu. Tim odnosima vladaju elite koje od početka života ljudima nameću svoju kapitalističku ideologiju i to prema njima treba promijeniti. Zbog toga, ideološki aparat države može biti vrlo važno mjesto klasne borbe. Preuzimanjem državne vlasti, preuzima se i ideološki aparat države. Komunistima je bilo vrlo bitno preuzeti ideološki aparat obrazovnog sustava kako bi odgajali djecu za komunistički način života (Althusser,2018:93). Prema ovoj teoriji postoji državna vlast koja kontrolira državni aparat, a državni aparat se dijeli na represivni i ideološki aparat. Cilj državne vlasti je da represivnim aparatom države osigura uvjete kako bi ideološki aparat države djelovao prema ideologiji vladajuće klase (Althusser, 2018:96). Bitno je shvatiti komunističko viđenje ideologije kao negativnog pojma koji postoji samo u apstrakciji, ali vidjet ćemo u analizi sovjetskih filmova za vrijeme Hladnog rata da oni itekako koriste ideologiju kako bi opravdali svoj način života.

Za Marxa je ideologija „imaginarni krpež, čisti san, prazan i ništavan, sastavljen od „ostatata dana“ jedine pune i pozitivne stvarnosti, stvarnosti konkretne povijesti konkretnih, materijalnih

pojedinaca koji materijalno proizvode vlastitu egzistenciju“ (Althusser, 2018:106). Iz te definicije vidimo komunističko gledanje na ideologiju kao nečeg nestvarnog što ne postoji u stvarnom životu kojeg definira klasna borba. Zbog takvog gledanja na ideologije, komunisti smatraju da je ljudima u stvarnom svijetu nametnuta takva apstraktna ideologija zato što to odgovara elitama i kapitalističkom sustavu života. (Althusser, 2018:110). Komunizam na ideologiju gleda negativno, krivi ju za postojeće stanje klasnih sukoba i smatraju da ona služi samo kako bi ljudi imali imaginarni odnos sa zajedničkim uvjerenjima postojeće elite. Zbog toga će biti zanimljivo vidjeti analizu sovjetskih filmova i korištenje ideologije kako bi opravdali komunistički sustav.

2.3. Glavna obilježja različitih razdoblja Hladnog rata

Hladni rat je razdoblje ideološkog sukoba između kapitalističkog SAD-a i komunističkog SSSR-a koji je trajao od 1945. do 1991. godine. U ovom dijelu ću predstaviti Hladni rat iz perspektive međunarodnih odnosa, a nakon toga ću objasniti razne etape Hladnog rata koje su bitne za kasniju analizu filmova. Za vrijeme Hladnog rata odnosi snaga iz perspektive međunarodnih odnosa su bili bipolarni zbog prevlasti dva hegemoni: SAD-a i SSSR-a. Osnovne karakteristike takvog sustava su bile sljedeće: vojna i diplomatska sila je okupljena oko dva velika središta, interakcije se odvijaju uglavnom između dvaju lidera tih središta i središnja pitanja odnosa u bipolarnoj strukturi se vežu oko ideoloških vrijednosti (Vukadinović, 1998:227). To znači da se za vrijeme Hladnog rata sva ideološka borba vodila između SAD-a i SSSR-a te sam upravo zbog toga analizirao njihove filmove kako bi vidio borbu između različitih ideologija. Ipak, nije cijelo razdoblje Hladnog rata obilježio bipolarni sustav međunarodnih odnosa. Nakon Kubanske krize svijet je bio u strahu od nuklearnog naoružanja i vodeće sile su shvatile da u takvom sukobu ne bi moglo biti pobjednika. Zato se od 1970-ih godina počelo raditi na sustavu koji se zove miroljubiva aktivna koegzistencija. Tako su u dokumentu nazvanom „Osnove uzajamnih odnosa između Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika i Sjedinjenih Američkih Država“ iz 1972. godine obje strane istaknule „da će polaziti iz „uvjerenja u to da u nuklearno doba nema druge osnove za razvijanje njihovih međunarodnih odnosa osim mirne koegzistencije“ (Vukadinović, 1998:241). To je izrazito važno jer sam namjerno odabrao po jedan sovjetski i američki film baš iz tog razdoblja mirne koegzistencije da bi mogli vidjeti određene promjene od prijašnjeg razdoblja.

Za potrebe svoje analize podijelio sam Hladni rat na tri razdoblja: početno razdoblje suparništva (1945. – 1962.), razdoblje detanta (1962.-1980.), novi uspon i propast Hladnog rata (1980.-1991.).

Potrebno je prije analize filmova predstaviti glavne karakteristike svakog razdoblja kako bi ih na kraju mogli usporediti s ideološkim sadržajima filmova. Hladni rat je započeo nakon završetka drugog svjetskog rata kada je SAD želio uspostaviti kapitalistički sustav u Europi i imati financijsku i vojnu nadmoć u svijetu. SSSR s druge strane nije željela prihvatiti manju ulogu u međunarodnom odnosu jer su i oni već imali testiranu atomsku bombu, ali su također imali svoje ideološke interese u ostatku Europe. SAD su htjele imati monopol nad atomskim oružjem kako bi mogli spriječiti potencijalne agresore (Painter, 2002:28). Vrlo brzo je bilo vidljivo da se te dvije struje neće moći pomiriti oko općih načela te da će se početi sukobljavati. Jednostavno rečeno, obje sile su krenule širiti svoje interese na druge države Europe, ali i cijeloga svijeta. Prvi glavni događaj Hladnog rata i događaj koji je obilježio prvu etapu je zasigurno Korejski rat 1950. godine. Bio je to prvi sukob Hladnog rata u kojem su ili neizravno ili izravno sudjelovale američke i sovjetske snage. Taj rat je pokrenuo i utrku u naoružanju, ali i rast gospodarstva zbog ulaganja u vojnu silu (Painter, 2002:51). Bit će zanimljivo vidjeti kako filmovi prikazuju taj značaj ulaganja u vojsku kako se američka ekonomija ne bi raspala. Utrka u naoružanju je jedna od glavnih obilježja Hladnog rata. Već početkom 50-ih godina SAD ima hidrogensku bombu, a sovjetska vojska se udvostručuje (Painter, 2002:63). Glavna obilježja ovog razdoblja su širenje ideoloških interesa dviju najvećih sila na ostatak svijeta i utrka u naoružanju kako bi jedna sila uspostavila vojnu nadmoć nad drugom silom. Ovo razdoblje je doseglo svoj vrhunac na slučaju Kubanske krize, a po završetku te krize dolazi razdoblje detanta.

Kubanska kriza je nastala zbog Berlinske krize u kojoj je zamalo došlo do sukoba kada su obje strane poslale svoje tenkove na granicu između Istočne i Zapadne Njemačke. Zbog tog sukoba je nastao Berlinski zid koji je bio veliki poraz sovjetske ideologije jer je predstavljao nemoć sovjetskih snaga u kontroli svojeg područja (Painter, 2002:80). Kuba je bila zanimljiva SSSR-u jer je vođa države postao Castro koji im je ideološki odgovarao. Također, Kuba se nalazi blizu granica SAD-a pa bi predstavljala veliku pobjedu kada bi Kuba postala prava komunistička država. Tadašnji predsjednik Hruščov se odlučio postaviti nuklearne rakete na Kubu kako bi nagovorio SAD na početak pregovora o kontroli naoružanja i kako bi izazvao određeno poštivanje SSSR-a od strane SAD-a. Sukob se završio tako što je postignut dogovor da se nuklearne rakete povuku s Kube, a za uzvrat SAD su se obvezale da neće napasti Kubu (Painter, 2002:82). Ovaj slučaj je donio veliku prekretnicu u međunarodnim odnosima dviju najjačih sila. Obje strane su spoznale da nitko ne može pobijediti u nuklearnom sukobu. Zanimljivo će biti vidjeti filmove nakon

Kubanske krize i hoće li se vidjeti promjena u njihovom ideološkom sadržaju. Ovo razdoblje je obilježilo postupno pregovaranje o kontroli naoružanja i približavanje k mirnoj koegzistenciji. SAD je na neki način bio primoran u takvo pregovaranje iz dva razloga: SSSR se sve više približavao jačinom vojne sile SAD-u i zbog lošeg završetka Vijetnamskog rata.

Uspon Hladnog rata se dogodio 1981. godine kada je na vlast u SAD-u došao Ronald Reagan i odmah nazvao SSSR carstvom zla. Uspon Hladnog rata se dogodio zbog ponovnog povećanja oružanih snaga SAD-a kojim su prekršili nekoliko sporazuma sa SSSR-om. Također, pokrenuti su novi sukobi u državama trećeg svijeta koji su svi bili ideološke naravi (Painter, 2002:136). Iz tog razdoblja sam također odabrao po jedan američki i sovjetski film da vidim hoće li se vidjeti promjena između ove dvije etape Hladnog rata. Uspon Hladnog rata se završio dolaskom Gorbačova na vlast u SSSR-u i njegovim dobro poznatim reformama *glasnost* i *perestrojka* (Painter, 2002: 149). Hladni rat je završio 1991. godine. U analizi filmova ćemo vidjeti hoće li se odabrani filmovi podudarati svojim sadržajem različitim etapama Hladnog rata.

3. Što do sada znamo o ideologiji u američkim i sovjetskim filmovima Hladnog rata?

U ovom dijelu rada ću se osvrnuti na dosadašnje radove koji su se bavili temom ideologije i filmova za vrijeme Hladnog rata. Radi se o nekoliko znanstvenih članaka koje sam pronašao iscrpnom pretragom na internetu koristeći alat *Google Scholar* i nekoliko knjiga koje se bave istom tematikom. Bitno je vidjeti čime su se bavili drugi znanstvenici koji su istraživali slične teme i vidjeti njihove zaključke. Podijelit ću ovaj dio rada na američki dio teorije i sovjetski dio teorije. Moram napomenuti da je dostupno mnogo više američkih nego sovjetskih radova.

3.1. Ideologija u američkim filmovima

Za početak ću predstaviti teorijski okvir utjecaja američkih filmova na ideologiju za vrijeme Hladnog rata. Zanimljivo je vidjeti da su Amerikanci na početku Hladnog rata krenuli u medijsku cenzuru svega što su barem malo mogli povezati s komunizmom. Takvi napadi su obilježili i filmsku industriju. 1947. godine je osnovana posebna agencija HUAC (House Un-American Activities Committee) kojoj je jedini cilj bio iskorijeniti sve komunističke tragove iz američkih filmova (Shain, 1974:335). Dogodilo se to da je SAD kao država koja promiče ljudske slobode počela proganjati osobe za koje su mislili da promiču komunističke vrijednosti bez specifičnih dokaza osim rečenica koje su koristili u scenarijima. Najpoznatiji slučaj ovog progona je suđenje

„Hollywoodskoj desetorici“ koja je završila na služenju jednogodišnje zatvorske kazne u federalnom zatvoru (Radulović, 2019: 114). Naravno, takvi postupci su razumljivi jer su SAD bile u strahu od komunističke infiltracije na pozicije moći u Hollywoodu (Sbardellati, 2012:41). Istovremeno je Pentagon financirao američke ratne filmove, a nekada čak i promovirao. Od 1948. do 1970. godine Pentagon je pomogao u stvaranju 41% američkih ratnih filmova (Shain, 1972:643). Amerikancima je bilo jasno da su filmovi jedan od najboljih načina kako opravdati ideologiju komunizma u njihovoj državi. Zbog toga su radili sve što je u njihovoj moći da kontroliraju filmsku industriju u Hollywoodu. Strah od komunističke infiltracije u Hollywood je bio puno veći od straha od infiltracije u ostale države u Europi. Zato na početku Hladnog rata možemo vidjeti filmove koji se isključivo bave tom tematikom (Shain, 1974:338). U tom razdoblju je komunizam i Sovjetski savez prikazivan kao najveći neprijatelj demokraciji i mirnom životu. Može se reći da je odmah po završetku drugog svjetskog rata krenulo stvaranje filmova koji su koristili ideologiju kako bi predstavili komunizam kao krajnje zlo. U SAD-u tada nije bilo drugog izvora straha osim komunizma i Sovjetskog Saveza. Strah od komunizma je zamijenio strahove od klasnih i etničkih sukoba (Rogin, 1984:1). Druga stvar koja je bitna za prvo razdoblje filmova u Hladnom ratu je prikazivanje pojedinca koji je bespomoćan i u strahu od moguće sovjetske infiltracije u njihovu državu (Shain, 1974: 342). To ću svakako analizirati i u filmovima koji su temelj ovoga rada. U 1950-im godinama se dogodio procvat znanstveno-fantastičnih filmova u kojima se opasnost od vanzemaljaca izjednačavala s prijetnjom od komunista (Dujčić Frlan, 2012:94). Popularnost filmova znanstvene fantastike je zasigurno rasla zbog pojave atomskog naoružanja i „svemirske utrke“ koja se vodila između SAD-a i SSSR-a. Američki filmovi u prvom razdoblju Hladnog rata su bili puni straha od komunističkih neprijatelja, pojedinci su prikazivani nesigurni bez nade u budućnost, a Hollywood je postao mjesto bitke za ideološku nadmoć nad neprijateljem.

Drugo razdoblje Hladnog rata koje je uslijedilo nakon Kubanske krize 1962. godine je potpuno drugačije od prošlog razdoblja. Američki filmovi su u to vrijeme potpuno zanemarivali Hladni rat zbog toga što je nastupilo stanje detanta, odnosno koegzistencije (Shaw, 2007:234). U tom razdoblju je SAD imao važnije probleme koji su se ticali rasnih problema i rata u Vijetnamu. U prvom razdoblju Hladnog rata nije bilo riječi o rasnim problemima, ali 20-ak godina nakon stanje se promijenilo. Televizijske ekrane su preplavile slike sukoba bijelaca i crnaca, a u isto vrijeme je rastao utjecaj Martina Luthera Kinga (Shaw, 2007: 179). U 1960-im godinama se ipak moglo

vidjeti popularnih filmova koji su govorili o Hladnom ratu. Najčešće je tema filmova u tim godinama bila atomska bomba jer je američki narod vjerovao sovjetskoj propagandi da zaostaju u broju nuklearnih raketa (Sorlin, 1998: 379).

Pobjedom na izborima Ronalda Reagana 1980. godine Hladni rat je ponovno postala glavna vanjsko-politička tema u SAD-u. Reagan je bio veliki obožavatelj filmova pošto je i sam bio glumac zbog čega je podupirao produkciju mnogih filmova koji su negativno prikazivali SSSR i komunizam (npr. *Rambo*) (Shaw, 2007:268). Tenzije između dviju najvećih svjetskih sila su ponovno rastle zbog ponovnog natjecanja u nuklearnom naoružanju, pa nije čudno što su i filmovi ponovno sve više prikazivali komunističku ideologiju kao najveće zlo. Jedan od najpoznatijih filmova tog razdoblja je zasigurno *Red Dawn* kojeg sam odabrao za analizu posljednje etape Hladnog rata. Drugi jako dobar primjer ovog razdoblja je četvrti nastavak vrlo popularnog filmskog serijala *Rocky*. Film je prikazan u američkim kinima 1985. godine, a u njemu se Rocky Balboa bori protiv ruskog borca (bivšeg vojnika Crvene armije) Ivana Draga. Rocky odlazi trenirati u Rusiju, gdje se brzo prilagođuje na nove okolnosti, a sve nedostatke uspije pretvoriti u prednosti. Uglavnom, poanta filma je da Rocky koristi prirodu, a Ivan Drago tehnologiju. Također Rocky je manji ali izdržljiviji, dok je Drago visok i jak, sportski građen lik (Yuksel, 2018:401). To su bile vrlo snažne ideološke poruke američkoj publici u razdoblju kada su ponovno rastle tenzije između dviju država. SAD se često prikazuje manji, ali hrabriji i izdržljiviji od SSSR-a što će biti vidljivo u analizi filmova.

3.2. Ideologija u sovjetskim filmovima

Sovjetski Savez je od dolaska Staljina na vlast davao veliku pozornost filmovima kao novom popularnom i zabavnom mediju putem kojega su mogli opravdati komunističku ideologiju. To se vidi i po tome što je Staljin 1946. ustrojio ministarstvo kinematografije (Riabov, 2017:197). Prvi zadatak sovjetske kinematografije još i prije Hladnog rata je bio opravdati postojeći režim. Taj cilj su ostvarili stvaranjem ideoloških filmova, ali i cenzuriranjem nepodobnih redatelja i scenarija (Taylor i Spring, 1993:299). Nakon drugog svjetskog rata, kada je započeo Hladni rat, sovjetski filmovi su počeli sve češće koristiti SAD kao referentnu točku svojih filmova. Naravno, koristili su SAD kako bi dokazali da je njihova ideologija i način života bolja od kapitalizma i demokracije. Bitno je napomenuti da je Sovjetskom Savezu Hollywood bio uzor u produkciji filmova (Kapterev, 2009:801). SSSR nije imao razvijene filmske tehnike kao što je imao SAD pa su mnoge

kinematografske stvari mogli naučiti iz američkih filmova. U prvom razdoblju Hladnog rata je učenje od američkih filmova bilo vrlo bitno jer su u mnogim filmovima prikazivali američke likove kako bi mogli prikazati negativne strane kapitalizma i demokracije. Jedan od prvih takvih filmova je *The Russian Question*, vrlo popularni film tog razdoblja koji sam odabrao za analizu prve etape Hladnog rata.

Poslije Staljinove smrti, redatelji su sve više zahtijevali određenu slobodu u stvaranju filmova. Jedan od prvih zagovaratelja slobodnijeg stvaralaštva je bio Mikhail Romm, redatelj čija sam dva filma odabrao za analizu u kasnijem dijelu rada. On je s Ivanom Pyrievom osnovao sindikat kinematografa koji je za svoj cilj imao omogućiti slobodu u kinematografskom stvaralaštvu (Taylor i Spring, 1993:315). Možemo povezati ovo razdoblje s američkim razdobljem 1960-ih godina i sve manjim snimanjima filmova o Hladnom ratu. U SAD-u je razlog bio zasićenost i nametanje novih tema poput rata u Vijetnamu i borbu Afroamerikanaca za svojim pravima, a u SSSR-u su razlozi bili smrt Staljina i liberalniji pristup u stvaranju filmova. U tome razdoblju možemo vidjeti i prve sovjetske filmove koji kritiziraju zajednička uvjerenja, odnosno ideologiju Sovjetskog Saveza što je do tada bilo nezamislivo (Shlapentokh i Shlapentokh, 1992:159).

U 70-im i 80-im godinama prošlog stoljeća došlo je do nove značajne promjene u sovjetskoj kinematografiji. Naime, tada su glavnu riječ u kinematografiji vodili redatelji koji su zagovarali ideologiju rusofilije i neolenjinizma. Oni su i dalje stvarali filmove u kojima bi kritizirali sovjetski način života, ali nikada nisu kritizirali temelje sovjetskog sistema (Shlapentokh i Shlapentokh, 1992:166). Kako su ponovno rasle hladnoratovske tenzije u posljednjem razdoblju Hladnog rata, tako su se teme filmova vratile na početno razdoblje ideoloških sukoba. Radilo se o vrlo turbulentnom vremenu u Sovjetskoj povijesti kada je većina ljudi znala da Sovjetski Savez, kakav je postojao do tada, više ne može postojati. Ipak, većina ideologa tog vremena je smatrala da će uspjeti, uz značajne reforme, spasiti Sovjetski Savez te zbog toga nisu kritizirali temelje sovjetske ideologije. Već pred kraj 80-ih se dogodio val dokumentaraca koji su na kritičan način prikazali mračnu stranu Staljinovog režima. Ipak, čak i u tim filmovima se nije kritizirao Lenjin ili Sovjetski Savez nego samo Staljinov način vođenja države (Taylor i Spring, 1993:349). Ipak, kao što znamo, Sovjeti nisu uspjeli sačuvati postojeću državu te dolaskom Gorbačova dolaze prve prave demokratske reforme koje će rezultirati raspadom SSSR-a.

4. Analiza sovjetskih i američkih filmova u tri različita razdoblja Hladnog rata

4.1. Početak Hladnog rata – *The Russian Question* – *The Iron Curtain*

Prvi film koji sam odabrao za analizu ideoloških poruka je sovjetski film iz 1948. godine „The Russian Question“. Film je režirao Mikhail Romm, redatelj čiji sam film „Nine Days in One Year“ odabrao za prikaz drugog razdoblja sovjetske kinematografije u Hladnom ratu. On je rođen 1901. godine u židovskoj obitelji u specifičnim okolnostima promjene socijalnih i političkih uvjeta tadašnje sovjetske države. Ubrzo je postao „instrument“ sovjetske propagande kroz filmove (Encyclopedia.com, 2021). Kasnije je, kao što sam naveo ranije, bio jedan od predvodnika pokreta za slobodnijim pristupom u stvaranju sovjetskih filmova. Ono što me najviše iznenadilo u ovom filmu je činjenica da su toliko brzo nakon kraja 2. svjetskog rata bile razrađene ideološke razlike između SAD-a i SSSR-a. Također je odličan i jedinstven pokazatelj kako su sovjeti gledali na SAD i američko društvo u tom razdoblju. Za početak ću prikazati radnju filma kako bi saznali način na koji su sovjeti percipirali američko društvo, a zatim ću detaljno prikazati specifične ideološke poruke koje je film poslao svojim građanima.

Film počinje s montažom New Yorka gdje možemo vidjeti prikaz razlike života između višeg elitnog društva i nižeg radničkog društva. Prva stvar koju vidimo u filmu je simbol New Yorka, a i SAD-a, Kip slobode. Nakon toga su u kadru ogromne zgrade i avenije koje služe kao prikaz elita i njihovog načina života, dok već sa sljedećim kadrom možemo vidjeti onaj siromašniji dio stanovništva (vidimo ljude kako žive u starim zgradama i kako stoje u redu za hranu). Nakon toga slijede naizmjenični kadrovi elita i siromašnih slojeva društva. Zatim glazba postaje napetija, a u kadru nam se prikazuju prosvjedi niže klase stanovništva koje nasiljem prekida policija (viši sloj). Također nam se prikazuju Afroamerikanci koji žive u najlošijim uvjetima života u potpuno zabačenim dijelovima grada. Kroz cijelu montažu nam se vraća kadar Kipa slobode kao simbola SAD-a i scene elitnog načina života i svih njegovih luksuza. Moram napomenuti da je Kip slobode, odnosno sam pojam slobode vrlo bitan za ovaj film što ćemo saznati nakon analize cjelokupne radnje filma. Ova montaža je izvrsno napravljena i sigurno je ostavila vrlo jak učinak na sovjetsko stanovništvo koje je gledalo ovaj film. Već u prvih tri, četiri minute redatelj Mikhail Romm je upoznao gledatelje sa sovjetskim prikazom američkog života 1940-ih godina.

Nakon vrlo efektnog uvoda upoznajemo se s protagonistom ovog filma koji se zove Harry Smith. On saznaje od svoje buduće supružnice Jessie svoj sljedeći zadatak: odlazak u SSSR kako bi

napisao nekoliko članaka za novine u kojima radi te pisanje knjige o tome kako se živi u Sovjetskom Savezu. Iz prvih nekoliko scena možemo saznati da je Harry Smith izrazito poštivana osoba u novinarskom svijetu i da je već napisao jednu knjigu o Sovjetskom Savezu koja je vrlo dobro primljena u američkom društvu. Također, u prvih nekoliko scena već možemo vidjeti način na koji su Sovjeti mislili da stanovnici SAD-a žive svoje živote. Harry Smith puši lulu i dolazi u briačnicu gdje saznaje informacije o trenutnom stanju SAD-a i njihovih novinara. U dijalogu s radnikom istih novina gdje je i Harry zaposlen saznajemo da američke novine trenutno pišu „gluposti“ i da je njihov šef za vrijeme rata bio previše naklonjen ljevici i Sovjetskom Savezu, ali to više nije u modi po riječima Prestona, kolege iz istih novina. Iz tog razgovora možemo vidjeti da Mikhail Romm prikazuje činjenice o tome da su SAD i SSSR za vrijeme rata zaista bili saveznici, ali da se ubrzo nakon završetka 2.svjetskog rata to potpuno promijenilo te je započeo Hladni Rat. Ubrzo zatim upoznajemo glavnog antagonista ovog filma, šefa novina MacFersona. U nekoliko scena u kojem je on po prvi puta u kadru možemo vidjeti da je izrazito neprijateljski naklonjen prema SSSR-u, tako da namjerno provocira SSSR u svojim člancima i da stvara lažne priče samo da bi naškodilo odnosima SAD-a i SSSR-a.

Harry saznaje u razgovoru sa šefom da će mu za usluge napisane knjige platiti 7000 dolara, ali da mora napisati knjigu koja će za razliku od prethodne knjige biti udaljene od činjeničnog stanja u Sovjetskom Savezu. Sljedeća bitna lokacija u ovom filmu, a i za prikaz američkog načina života je kafić. Harry u kafiću priča s nekoliko kolega koji mu se žale da cijelo vrijeme moraju pisati neistine po naređenju svojih šefova, a sve u cilju da bi se provociralo SSSR u novonastalim okolnostima Hladnog rata. Sada ću opet podsjetiti na ranije spomenutu važnost Kipa slobode, a i slobode općenito. Redatelj Romm nam u tim scenama prikazuje kako zapravo samoprovzani narod branitelj sloboda kao što je SAD zapravo nema nikakvu novinarsku slobodu u pisanju članaka. Jedini im je cilj ocrniti Sovjetski Savez i njihov način života. U kafiću se događa još jedna aktivnost koja nije čudna za tu lokaciju, ispijanje alkohola. Bilo mi je zanimljivo vidjeti da se naručuje *whiskey*, tradicionalno američko alkoholno piće, ali da ono izgleda poput ruske vodke te ju likovi piju naskap kako ju zapravo Rusi ispijaju. Nisam siguran je li to učinjeno iz neznanja ili je Romm htio prikazati da i Amerikanci izrazito puno piju alkoholna pića. Nakon pomnog razmišljanja i rasprave u kojem mu je obećana određena razina slobode, Harry prihvaća ponudu i odlučuje da će otići u SSSR i napisati knjigu o sovjetskom načinu života. Ipak, Harry vrlo dobro zna da

MacFerson očekuje knjigu u kojoj će morati pisati o tome da SSSR želi rat i primjenu komunističkog načina života na cijeli svijet.

Na početku drugog čina filma možemo vidjeti drugu bitnu montažu u kojoj Harry posjećuje SSSR. Iako je ova bitno kraća od one s početka filma u kojoj se prikazuje američko društvo i ova montaža ima značajne ideološke poruke. Na početku možemo vidjeti Harrya u velikom gradu s prekrasnim trgom i tornjevima, zatim vidimo snažnu sovjetsku automobilsku industriju, dok cijelo vrijeme u pozadini svira snažna i ponosna glazba. Na kraju montaže vidimo sovjetske seljake u prirodi izrazito vedre i ponosne. Nakon te montaže znamo da Harry ne može lagati o tome što je zapravo vidio u SSSR-u, a to je napredak, ponos i veselje. Romm je uspio i drugi puta vrlo snažno upotrijebiti montažu kako bi prikazao ovaj put sovjetski način života. Naravno, lako je vidljivo da u njoj nedostaje bilo koji negativan element komunizma i SSSR-a.

Zatim u filmu dolazimo do jednog od ključnih dijaloga između šefa MacFersona i njegovog asistenta Jacka. Citirat ću asistenta Jacka iz tog dijaloga jer smatram da je vrlo važan za cilj ovog filma: „Ja sam za neposredan, preventivan rat protiv komunizma. Nijemci su učinili jednu pogriješku: nisu oni nego smo mi viša rasa“. Iz ovog citata možemo vidjeti način na koji Romm vidi razmišljanje američkih elita u poslijeratnom razdoblju. Ide čak tako daleko da se uspoređuje njihovo razmišljanje s Hitlerovim politikama. Ove rečenice su sigurno imale jakog odjeka u sovjetskoj publici. Moram napomenuti da se nigdje u filmu ne kritizira američko radno stanovništvo, nego samo elite koje hrane radništvo sa svojom negativnom ideologijom. Kada Jack i MacFerson naposljetku dođu kod Harrya saznajemo kako će se knjiga zvati: „Rusi žele rat?“. Harry konačno odlučuje da neće napisati laži koje od njega očekuju, nego da će napisati potpunu istinu iako može ostati bez posla i novaca.

Ostatak filma ću opisati u nekoliko rečenica jer se ne dogodi ništa značajno sve do posljednje scene koja je također izrazito važna. Harry je napisao knjigu kako je on htio, a s time je naljutio svoje šefove koji mu uskrate plaćanje te blokiraju bilo kakav izvor izdavanja knjige koje je napisao. Harry zbog svoje ideologije i vjere u istinu ostaje bez kuće, bez novaca i bez svoje žene; ostaje potpuno sam između praznih zidova. Ostao mu je samo radio preko kojeg čuje da mu je kolega Bob na misiji da obori rekord u letu zrakoplovom na najvišoj visini. Dogodi se tragedija i avion eksplodira jer je Bob s pilotom otišao previsoko, ali trenutak prije eksplozije Bob kaže u eter da novac od pothvata ostavlja Harryu.

Najvažnija scena ovog filma je posljednja scena u kojoj nema akcije, napetosti, sukoba ili nečega sličnog. U posljednjoj sceni možemo vidjeti Harrya kako drži predavanje o svojoj knjizi jer ju i dalje nitko nije htio izdati. Harry je odlučio držati predavanje po cijelom SAD-u u kojima recitira svoju knjigu publici uživo. „Mislio sam da postoji jedna Amerika, ali postoje dvije. Za mene nema mjesta u MacPhersonovoj i Hearstovoj Americi, ali ima u Rooseveltovoj i Lincolnovoj! Amerika nije Wall Street i milijunaši, tiskovni baruni i korumpirani novinari. Amerika je narod – mi! Naši su neprijatelji oni koji kažu da nam Rusija prijeti. Laži! Nama nitko ne prijeti.“ Radi se o izrazito snažnom govoru, a iz citata možemo iščitati dvije stvari. Prva stvar je pozitivno mišljenje Rusa o Rooseveltu i Lincolnu kao predsjednicima kojima se oni dive. Druga stvar je još jedna potvrda mišljenja da Rusi ne smatraju da radnički narod misli isto kao i američke elite. Radi se jedan rez između te dvije klase u kojoj elita ugnjetava radničku klasu. U tome možemo vidjeti vrhovnu komunističku ideologiju umetnutu u sam vrhunac ovog filma. „The Russian Question“ je izrazito kvalitetan film samom svojom radnjom, ali još više fascinira kako su ideološke poruke umetnute u svaki dio filma i ne otežavaju radnju nego ju samo obogaćuju.

Sada ću detaljno analizirati najvažnije već spomenute ideološke poruke ovog filma. Podijelio bi ih na tri dijela: montaže američkog i sovjetskog načina života, odnos slobode i novinarstva i ideološki prikaz klasnih sukoba. Prvo ću usporediti dvije montaže u kojima se prikazuje američko i sovjetsko društvo. Montaža u kojoj se prikazuje američko društvo traje dvije do tri minute i nalazi se odmah na početku filma. U njoj se radi presjek između američke elite i radničke klase. U samo nekoliko scena gledatelju je jasno da redatelj Romm prikazuje ugnjetavanje radničke klase od strane elita. Drugi važan dio ove montaže je Kip slobode kao simbol slobodnog američkog naroda o kojem ću više reći kasnije. Montaža američkog društva traje duže od montaže sovjetskog društva i pokazuje najnegativnije strane kapitalizma. Sovjetsko društvo je prikazano u montaži koja traje tridesetak sekundi i u kojoj možemo vidjeti ono s čime se Rusi najviše ponose: industriju i selo. Zajednička poveznica svih dijelova ruskog društva je ponos i sklad. Bitno je napomenuti da redatelj ne laže u prikazu ovih dviju društava, ali prikazuje najnegativnije dijelove kapitalizma i najpozitivnije dijelove komunizma.

Drugi dio ideoloških poruka se odnosi na pojam slobode. Film završava s rečenicama da u SAD-u ne postoji sloboda mišljenja i da prevladava novinarska cenzura. Ironično je da u državi koja se sama zove zemljom slobode, prevladava nametnuta novinarska cenzura koja odgovara samo eliti. To je ono što redatelj najviše napada: kapitalizam nije nužno sloboda. Ono što Romm naravno ne spominje je postojanje iste takve cenzure u SSSR-u. Ali to njemu nije bitno, bitno je da se prikaže SAD kao kapitalistička država koja ne priznaje slobodu mišljenja.

Treći dio ideoloških poruka se odnosi na klasni sukob između elita i radničke klase koje su prisutne u svakoj sekundi ovog filma. Komunizam se zasniva na takvom sukobu, a u filmu se preudicira isti sukob koji se dogodio u svim komunističkim državama između radničke klase i elita. Harry je pojedinac koji na kraju filma prvi javno ustaje protiv postojećeg sustava i postavlja razliku između „nas“ i „njih“; između bogataša i radnika, između elita i srednje klase itd. Može se reći da film završava početkom komunističke revolucije u SAD-u.

Američki film koji sam odabrao za prvo razdoblje Hladnog Rata je „The Iron Curtain“ iz 1948. godine. Film je režirao Willam Wellman, uspješni hollywoodski redatelj koji u svojem portfoliju ima više od 80 filmova, a sve ih definira visoki stupanj realnosti (snimanje filmova poput dokumentaraca) (Barson, 2020.). Ovaj film se može odmah usporediti s ranije analiziranim ruskim filmom „The Russian Question“ zato što u ovom filmu američki glumci glume ruske likove (u ruskom filmu Rusi glume američke likove). Ipak, *The Iron Curtain* je više triler, odnosno film koji prikazuje život špijuna nego što je izričito ideološki film. To napominjem jer smo na primjeru ruskog filma mogli vidjeti kako je on izričito direktan u komuniciranju svojih ideoloških poruka. Ipak, i u ovom filmu se mogu iščitati ideološke poruke koje govore svojoj američkoj publici da kapitalizam i slobodno društvo prednjače komunizmu i državnom tržištu. Sada ću analizirati radnju i ideologiju filma *The Iron Curtain*.

Sovjetski špijun Igor Gouzenko je glavni lik ovoga filma. Na početku radnje on dolazi na novo radno mjesto u Ottawi, glavnom gradu Kanade. Odmah po dolasku u Kanadu odlazi u sovjetsku ambasadu na sastanak sa šefom sovjetske policije koji ga traži da se upozna s novim identitetom i da zapamti da je još uvijek sovjetski građanin, iako je na stranom teritoriju. Zanimljivo je povući paralelu između ovog i ruskog filma gdje u ovom slučaju možemo vidjeti kako Amerikanci zamišljaju ponašanje ruskih građanina, odnosno špijuna. Odmah na ovom prvom sastanku možemo vidjeti strogi vojnički ton, mnogo upozorenja i najvažnija napomena koja glasi da je

Gouzenko i dalje sovjetski građanin što znači da ga se može kazniti po njihovim zakonima ako ikada učini bilo kakav prijestup. Već po tome možemo iščitati da su Amerikanci Ruse na poziciji moći gledali kao vrlo hladne, stroge i vojno obučene ljude.

Nakon sastanka dolazimo do novog radnog mjesta Igora Gouzenka. Odmah možemo primijetiti jednostavnost prostorije, gole zidove koje ukrašuje jedino uramljene slike Staljina. Također upoznajemo Igorovog kolegu koji ga je dočeka na radnom mjestu i s kojim će dijeliti radne prostorije. Radi se o još jednoj hladnoj, vojnoj osobi koja mu objašnjava kako točno izgleda proces špijuniranja u Kanadi. Uvodni dio filma nam služi da nam pokaže dvije stvari: špijuni moraju biti oprezni na svakom koraku i cilj sovjetske špijunaže u Kanadi. Prva stvar nam je prikazana tako da tajnica od ambasadora već prvu večer pokuša zavesti Igora Gouzenka kako bi vidjela da li je Igor pravi čovjek za posao špijunaže. On uspijeva odmah prepoznati prave namjere tajnice i nakon nekoliko rečenica kritike prema njoj, odlazi doma. Druga stvar nam se prikazuje u razgovoru sa sovjetskim kontaktom u Kanadi kojem je kodno ime „Paul“. On kaže da je najbitnije u Kanadi naći ljude na što višim pozicijama koji će im pomoći postaviti komunizam tako blizu granica sa SAD-om. Iz toga možemo vidjeti američki prikaz komunističkog djelovanja u Kanadi, ali i u cijelom svijetu. Zapadni svijet je strahovao od uspostave komunizma u demokratskim državama upravo na ovakav način – postavljanjem ljudi koji su naklonjeni komunizmu na visoke pozicije sve dok se ne ostvare uvjeti da se proglasi komunistička revolucija. Film nam odmah prikazuje i način na koji se dolazilo do takvih ljudi; tako da su se slale pozivnice na večere koje bi organizirala sovjetska ambasada na kojima se pričalo između ostalog i o komunizmu i sovjetskom načinu života. U takvim razgovorima bi se moglo vidjeti koje su osobe priklonjene komunizmu pa bi se s njima kasnije razgovaralo pojedinačno kako bi vidjeli može li ta osoba pomoći u izgradnji komunističkog društva u Kanadi.

Drugi dio filma započinje dolaskom Anne Gouzenko, Igorove žene, u Kanadu. Oni ubrzo odlaze u šetnju Ottawom gdje redatelj koristi montažu kako bi prikazao kanadski način života. Još jednom možemo vidjeti snagu montaže kao sredstva za ideološki prikaz određenog načina života. Za Igora i Annu je Kanada potpuno strani svijet te u njihovim razmišljanjima prevladavaju osjećaj čuđenja ali i ushićenja kada vide način kako žive ljudi u kapitalizmu i demokratskom društvu. Vrlo su značajne rečenice Igora kada se naposljetku vrate u svoj dom: „Činjenica je da su ovi ljudi politički neobrazovani. Nemaju vođe koje razmišljaju umjesto njih. Ili uopće ne razmišljaju ili razmišljaju

kako žele“. Igor je te rečenice izgovorio s osjećajem čuđenja i ne shvaćanja kako je uopće moguće živjeti na takav način. Radi se o odličnom primjeru kako su Amerikanci gledali na Ruse; narod koji uopće nije upoznat s blagodatima takvog načina života gdje su ljudi slobodni razmišljati i djelovati pod zaštitom demokratske države.

Igor je po prvi puta počeo razmišljati o prebjegu iz Sovjetskog Saveza nakon sastanka za sve predstavnike SSSR-a u Kanadi koji se održao nakon završetka Hladnog rata. Na njemu im je kazano da pravi rati između klasa i dalje nije gotov te da svi i dalje moraju raditi na stvaranju komunističkog društva u Kanadi. Na tom sastanku je bila i Igorova žena Anna, koja mu je kasnije doma rekla vrlo bitne riječi za daljnju radnju filma: „Ti ljudi nam nisu neprijatelji, oni su nam prijatelji. Mi smo ti koji djelujemo kao neprijatelji“. Naravno, pod te ljude Anna misli na Kanađane. Nakon toga Igor počinje razmišljati o tome da im se zapravo više sviđa život u Kanadi nego u SSSR-u. Ne bi samo njihov život bio bolji nego i život njihovog novorođenog sina.

Odlučujući trenutak za odluku o ostanku u Kanadi se dogodio u razgovoru Igora s kolegom Kulinom. Kulina možemo vidjeti kroz cijeli film kako pije alkohol i ironično priča o SSSR-u. U ovom dijelu filma se pred Igorom sukobi sa šefom sovjetske tajne službe u Kanadi te je na kraju tog sukoba spreman prihvatiti smrtnu kaznu jer više ne može živjeti život pun laži u kojem nema apsolutno nikakve slobode. Zanimljivo je vidjeti kako Amerikanci u svom filmu također napadaju komunističku ideologiju zbog napada na slobodu isto kao što su rusi u svom filmu napadali kapitalizam zbog nedostatka slobode u novinarstvu, ali i općenito. Kulin kaže Igoru da je potpuno zaboravio što je to istina i da se Igor prekasno rodio kako bi uopće znao što znači riječ istina. U tom trenutku dolazimo do vrhunca filmskog napada na komunističku ideologiju; na neizbježnost rata koji je samo jedan od nužnih koraka komunističke revolucije, na nedostatak slobode mišljenja i izražavanja i na takvo izobličenje pojma istine da pojam više ne postoji u svojem čistom obliku.

U posljednjem dijelu filma Igor odlučuje ostati u Kanadi, ali je na svakom mjestu gdje je pokušao ispričati svoju priču i predati se kanadskim vlastima, bio odbijen. Sovjetska tajna policija u Kanadi je saznala da je Igor uzeo nekoliko važnih dokumenata i da se nije pojavio na poslu. Odlaze kod njega doma gdje mu prijete s njegovim životom, ali i životom njegove žene i cijele njegove obitelji koja se nalazi u SSSR-u. U njegov stan tada dolazi policija kojoj se Igor na kraju predaje i uspijeva dobiti tajni identitet kao glavni svjedok kanadske vlasti protiv mreže sovjetske tajne policije u toj državi. Za kraj filma je važno istaknuti najočitiiju ideološku poruku koju možemo primijetiti u

odluci Igora da ostane u Kanadi. Igor odlučuje napustiti komunistički SSSR kako bi živio u kapitalističkoj i demokratskoj Kanadi. Radi se o vrlo važnoj poruci za komunističko stanovništvo gdje se kapitalizam i demokracija prikazuju kao sustavi koji prihvaćaju odbjegli komunističko stanovništvo u svoje slobodno društvo.

U ovom trenutku ću usporediti ruski i američki film iz prve etape Hladnog Rata. Smatram da su ovi filmovi vrhunski pokazatelji prvog razdoblja Hladnog Rata jer Rusi u svom filmu prikazuju američke likove i njihov način života, dok Amerikanci u svom filmu prikazuju ruske likove i njihov način života. Također je vrlo značajno vidjeti da oba filma imaju barem dvije jake zajedničke sfere interesa. Jedna je pojam slobode, dok je druga razlika između prikaza elita i radničke srednje i niže klase. Sloboda je značajan pojam kroz cijelu ljudsku povijest i vjerojatno je jedna od najbitnijih razloga sve ratove koje su ljudi vodili u povijesti. Zbog toga nije čudno da se dvije najveće ideologije prošlog stoljeća sukobljavaju oko tog termina. U filmu *The Russian Question* možemo vidjeti kako Rusi napadaju kapitalizam i demokraciju kao sustave koji se nazivaju braniteljima slobode, a u isto vrijeme cenzuriraju javne poruke kako bi od SSSR-a napravili najvećeg američkog neprijatelja. S druge strane možemo vidjeti u filmu *The Iron Curtain* kako Amerikanci napadaju komunizam kao ideologiju u kojoj je potpuno zabranjena sloboda govora i mišljenja te se zbog takvog prijestupa može umrijeti. Druga dodirna točka ovih dvaju filmova je razdvajanje prikaza života elita i nižih klasa. Zanimljivo je vidjeti da oba filma ne osuđuju obično građanstvo ovih hegemoni nego napadaju izričito elite i njih krive za širenje svojih razornih ideologija. Smatram da je ta činjenica smisljena jer su oba filma htjela biti pristupačna publici ideološko neprijateljskih država. I Amerikancima i Rusima nije u interesu napadati cjelokupno stanovništvo, nego ga pridobiti na ideološki svoju stranu. Za kraj ove analize prvih dvaju filmova bih istaknuo kratko razlike koje se tiču filmske kulture. *The Russian Question* je izrazito ideološki film koji ima svoju radnju, ali je ona uvelike ispunjena ideološkim porukama. S druge strane *The Iron Curtain* je u načelu triler koji u svojoj pozadini radnje nosi ideološke poruke. One su najznačajnije u srednjem dijelu filma, dok su elementi trilera najprisutniji u prvom i posljednjem dijelu filma.

4.2. Drugo razdoblje Hladnog rata – *Nine Days in One Year* – *Fail-Safe*

U drugoj etapi Hladnog Rata sam odabrao sovjetski film „Nine Days in One Year“ iz 1962. godine i američki film „Fail-Safe“ iz 1964. godine. U ovom razdoblju Hladnog Rata nakon Kubanske krize prevladavao je strah od nuklearnog naoružanja i rata koji bi uništio cijeli svijet. Već sada ću

otkriti da se oba filma koja su bila vrlo značajna za obje kinematografije, bave upravo tom temom. Ideološke razlike se zanemaruju, a u interesu i američke i sovjetske strane je spriječiti nuklearno ratovanje. Krenuti ću s analizom sovjetskog filma kojeg je također režirao Mikhail Romm. Zanimljivo je usporediti njegov raniji film s ovim kada znamo da je u prvom filmu ideologija vodila glavnu ulogu u radnji.

Kao i u dosadašnjim filmovima, *Nine Days in One Year* ima efektan početak filma. Nalazimo se u institutu fizike iz kojeg se čuje snažan zvuk za uzbunu te vidimo komešanje znanstvenika koji rade na određenom nuklearnom pokusu. Saznajemo da je zbog pohlepe za rezultatom, glavni znanstvenik učinio pogrešku koja je dovela do zaustavljanja reaktora i zračenja određenih prostorija u institutu. Detaljno opisujem ovaj početak filma jer me neodoljivo podsjeća na buduću nuklearnu katastrofu koja se dogodila u Černobilu. Iako ovaj scenarij uništenjem nije ni približan onom iz Černobila, uzrok je isti, nepažnja i pohlepa znanstvenika koji je bio zadužen za vođenje nuklearnog eksperimenta. Već u tim prvim kadrovima možemo iščitati opasnost od nuklearne energije koja se očituje zvukom sirene i prikazom situacije u kojoj glavnog znanstvenika nije briga za posljedice zračenja, samo mu je bitan rezultat eksperimenta. U prvim kadrovima upoznajemo glavnog lika Mityu koji također radi u istom institutu za fiziku te nakon svog nastalog komešanja konstatira da se glavni znanstvenik upravo ubio zbog svojih odluka u pokusu. Nakon prvih kadrova u institutu upoznajemo Ilyu koji predstavlja suprotnost Mityi iako se bave istom tematikom. O toj suprotnosti ću više reći malo kasnije u analizi.

Ovaj film se događa, kao što mu i ime kaže, u 9 različitih dana u jednoj godini. Prvi dan završi tako što saznamo da će glavni znanstvenik Sintsov umrijeti od posljedica zračenja, a naslijedit će ga Mitya koji je isto bio ozračen, ali u puno manjoj mjeri. Još jednom smo kao publika upozoreni na nuklearnu energiju kao nevidljivog neprijatelja organizma koja nas može ubiti, iako ju ni ne vidimo niti osjetimo. Drugi dan počinje scenom u kojoj se Mitya nalazi kod doktora i saznamo da je ponovno bio ozračen. Doktor mu savjetuje da se ne vrati na posao jer će sljedeći puta ako bude ozračen, umrijeti. Mitya je tvrdoglav i neće poslušati taj savjet te se odmah vraća na posao. Opisujem tu scenu jer nam mnogo govori o Mityi i njegovim životnim ciljevima o kojima ću nešto više reći na kraju analize filma. U sljedećoj sceni možemo vidjeti Mityu i Ilyu za stolom s Lyolyiom koja predstavlja ljubavni interes obojice. Zanemarit ću taj element filma jer nije bitan za ovu analizu. Mitya i Ilya pričaju o nuklearnoj energiji i u toj sceni po prvi puta možemo vidjeti

kontrast između dvojice likova. Ilya je racionalist, ne zanimaju ga altruistične vrijednosti te nije usredotočen na to da mora pomoći cijelom čovječanstvu sa svojim znanjem o nuklearnim česticama. Mitya je s druge strane idealist koji ne želi svojim znanjem o nuklearnoj energiji doprinijeti novim ratovima nego želi omogućiti ljudima korištenje nuklearne energije. Nije ga briga za sebe nego za boljitak cijelog čovječanstva. Ilya mu kontrira argumentima u kojima izlaže da je čovječanstvo svaki novi veliki izum iskoristilo za ratovanje. Ne može se reći za ijednoga od njih da su potpuno u pravu ni potpuno u krivu. Radi se o odličnom prikazu dva različita stava o nuklearnoj energiji prikazana u dvojici glavnih likova ovog filma.

Treći dan započinje svadbom Mitye i Lyolye kojoj prisustvuju svi vodeći ljudi koji se bave nuklearnom energijom pa tako i Ilya. U prikazanim razgovorima drugih likova, redatelj predstavlja publici na što razumljiviji način što zapravo Mitya radi. Tako se u jednom razgovoru njegov posao predstavlja kao iskorištavanje hidrogenske bombe za dobivanje energije koja bi pomogla svim ljudima na svijetu. U četvrtom danu saznajemo da idealisti poput Mitye ne mogu imati savršen privatni život jer misle samo na svoje ideale, u ovom slučaju je to posao u institutu fizike. Tako možemo vidjeti probleme u braku između Mitye i Lyolye ubrzo nakon njihove ženidbe. Kasnije u jednoj sceni možemo vidjeti jedan zanimljivi rezultat između dvojice sporednih radnika u institutu koji debatiraju o napretku tehnologije. Jedan zauzima stav da mogu provoditi ove eksperimente samo zato što vojska ulaže u njih zbog nuklearnog naoružanja, dok se drugi ne slaže s takvom argumentacijom. Prvi znanstvenik argumentira da se kroz cijelu povijest ulagalo i razvijalo tehnologiju onda kada je ona bila iskoristiva za umijeće ratovanja. Vrlo zanimljiva argumentacija koja je vrlo primjenljiva na Hladni Rat. Možemo se zapitati bi li stvarno kao čovječanstvo razvili nuklearnu energiju kakvu imamo danas da ona nije bila iskoristiva za ratovanje? Zanimljivo je pitanje zbog toga što možemo ustvrditi da bih bez ulaganja u vojnu industriju, čovječanstvo bilo zaključeno za mnogo vrlo važnih izuma koji pomažu svim ljudima na svijetu. Tako bi mogli reći da je pozitivna ostavština Hladnog Rata upravo nuklearna energija koja danas pokreće cjelokupni razvijeni svijet.

U petom danu Ilya ponovno dolazi do instituta na zahtjev Mitye. U institutu se dogodi ogroman pomak u stvaranju termonuklearne energije, ali Mitya je ponovno ozračen što je znao samo on i Ilya. U ovom danu se ne dogodi ništa značajno osim slavlja tog uspjeha i mnogobrojnih kasnijih testiranja koja nisu dala nikakve rezultate. Šesti dan započinje još jednim vrlo bitnim dijalogom

između Mitye i Ilye u kojem ponovno možemo vidjeti njihove suprotnosti. Ovaj put nije riječ o temi nuklearne energije nego o komunizmu. Radi se o vrlo kratkom dijalogu koji se sastoji samo od nekoliko rečenica, ali one puno govore o likovima, ali i o komunizmu tog vremena. Ukratko, Ilya argumentira da bi komunizam trebao biti sagrađen od dobrih i tolerantnih osoba, a Mitya mu uzvratiti da bi takvim dobrim i tolerantnim osobama svi drugi mogli ukrasti sve što požele ispred njihovih noseva. Vrlo zanimljiva izmjena argumenata iz dva razloga; jedan se tiče promjene karaktera dvaju glavnih likova, a drugi se tiče samog komunizma. U prošlom njihovom dijalogu smo mogli vidjeti da je Mitya taj koji je altruističan kada je u pitanju električna energija, a Ilya taj koji je surov i racionalan, dok u ovom slučaju možemo raspoznati surovost Mityine izjave, a dobronamjerne argumentacije od strane Ilye. Još više iznenađujući element ove izjave je činjenica da u sovjetskom filmu možemo čuti ruskog lika koji zahtijeva stvaranje komunizma na osnovi dobrih i tolerantnih ljudi. Dok se sjetimo prošlog filma koji je režirao isti redatelj i njegove ideologije, ova izjava potpuno odudara od tog vremena. Možemo ju čak shvatiti kao jednu vrstu kritike tadašnjem komunizmu što vrlo jasno govori kakva su vremena bila nakon Kubanske krize. Detaljno sam ovo analizirao jer iz svega možemo zaključiti da je u ovo vrijeme ljudima ideologija bila posve nebitna (u tolikom slučaju da se moglo govoriti i protiv vlastitog sustava življenja), bitno je bilo samo upozoriti čovječanstvo na moguće razorne posljedice mogućeg nuklearnog rata. Mitya čak nakon tog dijaloga kaže Ilyi da mu ideologija nije dobra i da bi u prošlim vremenima zbog ovog izrečenog nastradao. Ilya mu je na to odgovorio vrlo jasno da više nisu prošla vremena. Smatram da je upravo ovaj dio filma zbog svega izrečenog najbitniji za shvaćanje sovjetske ideologije drugog razdoblja Hladnog Rata.

Na kraju šestog dana Lyolya sazna da je Mitya ponovno ozračen, a na početku sedmog dana Mitya dolazi u svoje rodno selo kako bi vidio svojeg tatu i svoju obitelj posljednji put prije nego poklekne od nuklearnog ozračenja. U ovom danu bih istaknuo razgovor između oca i Mitye koji nam puno govori o njegovom karakteru i idealima. „Ljudi govore svašta o tim stvarima, o atomima. Reci mi, jesu li vrijedno dati svoj život za njih? Da, vrijedno je. Možda su ih otkrili za ništa? Kome trebaju? Ne, nije za ništa. Jednog dana ljudi će nam biti zahvalni.“ Mityu nije briga što je žrtvovao svoj život za razvoj nuklearne energije, jedino mu je žao što nije uspio još više od toga učiniti za boljitak čovječanstva. Zna da je maksimalno iskoristio svoj život i svoje talente kako bi unaprijedio život svima tako da mu nije žao što ga je njegov rad na kraju koštao života. Važno je napomenuti da je vidljiv prikaz potpuno drugačijeg sela nego što je ono bilo prikazano u prvom sovjetskom filmu

koji sam analizirao. Vidljiv je prikaz siromaštva, skućene i velike obiteljske zajednice koja živi vrlo skromno. Nema onog ponosa i sreće iz prvog filma te je jasno vidljivo koliko se toga promijenilo u dvadesetak godina trajanja Hladnog rata. Još jednom ću ponoviti da se može zaključiti kako ideologija nije prisutna u ovom filmu na način na koji je bila prisutna u prvim filmovima; sve je potisnuto osim zajedničkog straha od posljednjeg svjetskog rata koji bi izbrisao cijeli svijet.

U osmom danu mi je zanimljivo vidjeti promjenu koja se dogodila u braku između Lyolye i Mitye. Lyolya ponovno brine i voli svog supruga i imaju skladan brak sada kada Mitya samo čeka svoju smrt. Naravno, potpuno je shvatljivo da u takvim teškim trenucima ljudi daju potpunu ljubav svojem bližnjem kojeg čeka tragična sudbina. Ali ja bi Lyolyu i Mityu u ovom trenutku analizirao tako da Lyolya predstavlja većinu čovječanstva, a Mitya ideale. Vrlo lako se zaljubiti u ideale, vidjeti da se za nešto vrijedno boriti cijeli život kao što se Lyolya na početku zaljubila i borila za Mityu. Vrlo brzo nakon što svatko od nas pronade svoje ideale i počne borbu za njih, započne faza odustajanja od takve borbe jer shvatimo da teško možemo nešto sami promijeniti. Isto kako je i Lyolya shvatila da ne može promijeniti Mityu, mi shvaćamo da ne možemo promijeniti svijet u svoje ideale. Ali ipak, kada dođe do teških vremena, kada se čovječanstvo nađe pred strašnim neprijateljem ili tragedijom, svi skupa kao ljudska vrsta se odlučujemo ponovno boriti za naše ideale, bez obzira hoće li se oni stvarno obistiniti ili ne. To je ljudska snaga, uvijek ćemo se u najmračnijim trenucima zajedno boriti za život i ideale. Zbog toga Mitya nikada neće stvarno umrijeti jer će njegove ideale prenositi sljedeće generacije sve do ostvarenja njegovih ciljeva.

U devetom danu možemo vidjeti studenta koji je zadivljen Mityom i njegovim radom te mu odluči donirati koštanu srž uz uvjet da mu da detaljne informacije o svojim istraživanjima termonuklearne energije. Upravo taj primjer svjedoči argumentu iz prošlog odlomka da Mitya zapravo nikad neće umrijeti. Film završi prije nego što saznamo je li operacija uspjela, ali to je potpuno nebitno, Mitya je žrtvovao sav svoj život za svoje ideale koji ne poznaju ideologiju. Na kraju analize ovog filma bih ponovio da se iz svega može zaključiti kako je drugo razdoblje Hladnog rata bilo koncentrirano isključivo na strah od nuklearnog rata. Kao što vidimo u ovom filmu, ideologija više nije toliko bitna, sve ideologije imaju svoje mane, one se čak i spominju u ovom filmu, bitno je sačuvati ljudsku vrstu od moguće tragedije.

„Fail Safe“ je američki film koji sam odabrao za analizu drugog razdoblja Hladnog Rata. Film je prikazan 1964. godine, a režirao ga je vrlo cijenjeni redatelj Sidney Lumet. On je poznat po svojim psihološkim dramama u kojima se likovi bore s emocionalnim i moralnim sukobima (Barson, 2021.). U filmu se mogu vidjeti mnoge sličnosti s ruskim *Nine Days in One Year* što ću prikazati u samoj analizi. Glavna tema filma je također strah od nuklearnog oružja i rata koji bi uništio cijeli svijet. Ovaj put je ta tema prikazana s američke strane. Film započinje scenom u kojoj general Warren Black ima noćnu moru koja je popraćena oštrim zvukom uzbune nalik na prvu scenu iz sovjetskog filma *Nine Days in One Year*. Odmah možemo vidjeti da je i u ovom filmu redatelju cilj na početku upozoriti gledatelje na buduću opasnost. Strah je prva emocija koju možemo vidjeti i bit će glavna emocija u cijelome filmu. Nakon toga upoznajemo jednog od bitnijih likova, a to je politolog dr. Groeteschele koji vodi raspravu s određenim članovima elite o opasnostima nadolazećeg nuklearnog rata. Nismo točno upoznati s lokacijom i ljudima s kojima debatira, ali po njihovom stilu možemo vidjeti da su pripadnici elite i da se nalazimo u bogatoj kući. Dr. Groeteschele je izrazito vojno nastrojen i govori o tome da je rat neizbježan i da treba razmišljati o tome kako da američka kultura pobjedi sovjetsku kulturu. Ostali ga slušaju u nevjerici i argumentiraju da u takvom ratu ne bi moglo biti pobjednika. Možemo argumentirati da bi tako reagirali svi ljudi srednjeg sloja, dok je elita razmišljala kako da i u takvom scenariju uništenja pobjedi u vojnom i kulturnom sukobu. Još jednom možemo vidjeti tu ranije spomenutu razliku u prikazivanju elita i građanstva u njihovim željama i razmišljanjima. Određene elite žele rat, a građanstvo želi mir.

Nakon tih uvodnih scena dolazimo do glavne lokacije ovog filma, a to je vojna baza koja kontrolira nuklearno naoružanje. Cijela operacija kontrole je digitalizirana te je za aktivaciju nuklearnog naoružanja potrebno provesti nekoliko složenih digitalnih radnji. Također smo upoznati s činjenicom da kada vojnici prime signal da napadaju s nuklearnim naoružanjem nema više nikakvog načina kako takvu operaciju prekinuti, pa i ako dobili poziv i od predsjednika. To je bitna informacija za daljnji tijek filma. Vidimo da su američki vojnici vrlo ponosni na svoju tehnologiju za koju vjeruju da će im pomoću u pobjedi u Hladnom Ratu. U sljedećoj sceni dr. Groeteschele u Pentagonu ima predavanje pred vodećim američkim generalima o mogućem ograničavanju budućeg rata samo na vojne baze. Zanimljivo je vidjeti kako apsolutno svi generali osim jednog pričaju o ratu kako je to sasvim neizbježno i da treba uspostaviti određena pravila za nuklearno ratovanje. Samo jedan general se usprotivio takvom razgovoru i tvrdi da je ne moguće ograničiti

hidrogenske bombe. Još zanimljivija je reakcija svih ostalih na takvu tvrdnju. Naime, oni su se krenuli ismijavati i prijetiti mu da za takve stavove razoružanja ne smiju saznati novinari. Još jedan primjer prikaza vojnih elita sa sasvim drugačijim razmišljanjima od građanstva. Taj dio filma je bitan također zato što ga možemo smatrati kao određenu kritiku američkim vojnim elitama. Kao i u sovjetskom filmu ovog razdoblja i u američkom možemo za razliku od 1940-ih godina, vidjeti kritike na američke elite.

Dolazimo do ključne scene u kojoj jedan vojni avion dobiva signal za upotrebom nuklearnog naoružanja zbog pogreške u računalnom sustavu. U bazi ne znaju da se takvo nešto uopće dogodilo, dok piloti kreću u proceduru za aktivaciju nuklearnog napada. Ključan problem koji se nazire je povjerenje u tehnologiju. U ovom slučaju možemo vidjeti da je već tada postojao strah ljudi od takvog ogromnog povjerenja u računalo koje može odlučiti o nuklearnom ratu. Još uvijek danas možemo čuti izreku da je „samo pritisak jednog gumba falio da započne nuklearni rat“. *Fail Safe* upravo prikazuje takav scenarij, samo što u se u ovom slučaju ne radi o svjesnom pritiskanju gumba. Film postavlja pitanje hoće li nas povjerenje u tehnologiju greškom poslati u nuklearni rat? Zanimljiva je činjenica da još i danas postavljamo ista pitanja koja ne moraju nužno biti vojne prirode. Konstantno kao ljudi propitujemo do koje razine je pametno vjerovati računalima. Takva pitanja proizvode dvije strane argumenata. Dok jedni zagovaraju potpunu digitalizaciju zbog učinkovitosti i točnosti, drugi tvrde da na kraju svakog digitalnog procesa ipak treba biti čovjek koji daje posljednju informaciju i koji je odgovaran za cjelokupni proces. Radi se o još jednoj kritici američkih vojnih elita koji prepuštaju nuklearno ratovanje običnim računalima. Ranije sam spomenuo da jednom kada piloti dobiju signal za nuklearni napad nema više povratka i to je glavni problem ovakvog procesa. Čak ni predsjednik ne može nazvati i prekinuti operaciju jer uvijek postoji mogućnost da je s druge strane telefona neprijatelj koji samo imitira predsjednikov glas.

Predsjednik je odmah informiran o događaju te uspostavlja liniju s vojnom bazom i Pentagonom. S njime u prostoriji je jedino prevoditelj koji će prevoditi ruski jezik u razgovorima s ruskim časnicima. Predsjednik daje odluku da se avioni koji su aktivirani u napadu na Moskvu nuklearnim oružjem probaju uništiti američkim bombarderima. Ta akcija propadne zbog nedostatne količine goriva u bombarderima što je značilo da su svi bombarderi završili u oceanu bez nade za spašavanje pilota. Još jedan zanimljiv detalj koji nam prikazuje zaludenost vojne elite za ratom se dogodi kada avioni koji napadaju Moskvu uspiju proći granicu sa SSSR-om bez ikakvih

posljedica, svi vojnici koji su se nalazili u vojnoj bazi su počeli glasno slaviti kao da ne znaju opasnost koja im slijedi ako stvarno nuklearna bomba eksplodira na području SSSR-a. Američki vojnici su i tada vjerovali da bi bili sigurni pobjednici u nuklearnom sukobu s neprijateljem i da takva akcija ne bi snosila posljedice na američkom teritoriju. Predsjednik zna da to nije istina i u prvom razgovoru s Moskvom ih obavijesti o nastalom problemu i o mogućnostima kako tu računalnu pogriješku riješiti na najbolji način.

U sljedećem razgovoru sa sovjetskim premijerom saznajemo da je nastala računalna pogriješka koja je poslala američke avione u nuklearni napad na Moskvu bila rezultat emitiranja sovjetskih posebnih signala, a koje su bile poslane zbog izračuna sovjetskih računala. Iz te činjenice možemo saznati dvije važne stvari. Nisu samo Amerikanci posjedovali naprednu računalnu tehnologiju kojom su mogli pratiti sve važne ciljeve u SSSR-u, istu tehnologiju posjeduje i Sovjetski Savez. Još važnija je činjenica da se računalna pogriješka dogodila zbog pogrešnih izračuna i američke i sovjetske računalne tehnologije. Ta činjenica nam potvrđuje nepovjerenje u tehnologiju i nedostatak ljudskog djelovanja u tako kritičnim situacijama. Svi pokušaji da se uklone avioni koji napadaju Moskvu su neuspješni i američki predsjednik donosi hrabru ali šokantnu odluku da se sačuva mir tako da se jedna atomska bomba baci na New York bez prethodnog upozorenja građanima. To je jedini način kako sačuvati mir. Sada ću citirati posljednji dio razgovora između američkog predsjednika i sovjetskog premijera koji je vrlo važan za glavnu ideološku poruku filma. U tom razgovoru sovjetski premijer tvrdi da nitko nije kriv za nastalu situaciju, dok se američki predsjednik s time ne slaže. „Nijedan čovjek nije pogriješio. Nikoga se ne može kriviti. - Nas obojicu treba kriviti. Dopustili smo našim strojevima da izmaknu kontroli. – Ipak, ovo je bila nesreća. – Dva velika grada će biti uništena, milijuni nevinih će umrijeti. Što da njima kažemo gospodine predsjedavajući? Nesreće će se događati? Ne prihvaćam to. – Sve što znam je da sve dok imamo oružje..- Sve što znam je da su ljudi odgovorni. Mi smo odgovorni za ono što nam se događa. Danas smo mogli okusiti našu budućnost. Hoćemo li iz toga naučiti ili ćemo nastaviti istim putem? Što ćemo napraviti gospodine predsjedavajući? Što ćemo reći mrtvima? – Mislim da, ako smo ljudi, trebamo reći da se ovo više neće dogoditi. Ali mislite li da je to moguće usprkos svemu što postoji između nas? – Mi smo to postavili između nas i mi nismo bespomoćni. Ono što smo postavili između nas možemo i maknuti.“ Nakon toga saznajemo da je atomska bomba bačena na Moskvu, a odmah potom američki predsjednik daje naredbu da se bomba baci i na New York čime film završava.

Iz navedenog razgovora možemo zaključiti da nam film šalje poruku kako je potrebno završiti Hladni Rat prije nego što nastane nuklearna situacija kakva je prikazana u filmu. Radi se o ogromnom pomaku od filmova iz 1940-ih godina u kojima smo mogli vidjeti ideološke poruke koje su za svoj cilj imale potkopavanje neprijateljskih ideologija. U filmovima ovog razdoblja nakon krize u Kubi, napadanje druge ideologije više nije bitno, bitno je spriječiti nuklearno ratovanje. Kritiziraju se čak i svoje ideologije kako bi se ljudima poslala poruka da ideološki sukob nije vrijedan gubitaka milijuna života. Ipak, kao što se vidi ogroman napredak prema pomirenju u samo dvadesetak godina ideološkog sukoba između dviju kinematografija, već dvadesetak godina kasnije će se ideološki sukob vratiti u američke i sovjetske filmove. Taj povratak sukoba u 1980-im godinama će sljedeće obraditi u svom radu i to će biti posljednja analiza ideološkog sukoba između američke i sovjetske kinematografije.

4.3. Posljednje razdoblje Hladnog rata – *Solo Voyage – Red Dawn*

U 1980-im godinama ponovno počinje rasti napetost između SSSR-a i SAD-a što se vidi i u njihovim kinematografijama. Kao i do sada, prvo ću analizirati odabrani sovjetski film, ovoga puta se radi o filmu „Solo Voyage“ iz 1986. godine. Film je režirao Mikhail Tumanishvili, ruski redatelj koji je živio u Moskvi te je poznat po tome što je režirao otvaranje i zatvaranje Olimpijskih igara u Moskvi 1980. godine (Moviefit.me, 2021.). Odmah možemo usporediti ovaj film s prvim ruskim filmom iz analize *The Russian Question* zato što i u ovom filmu Rusi glume Amerikance. Ipak, postoji razlika u ambijentu između ta dva filma. Naime, u ovom filmu postoji pripovjedač koji kroz cijeli film prevađa američki dijalog između likova. Zbog toga se stvara osjećaj da je ovaj cijeli film parodija američkih filmova kao što je npr. *Rambo*.

Već u prvoj sceni filma redatelj napada američke tajne operacije od kojih se američka vlada može ograditi zbog toga što ih provodi CIA te po posebnoj direktivi Vijeća za nacionalnu sigurnost, SAD ne može biti izvor takvih operacija. Iz samog početka filma vidimo da više ne postoji pomirbeni ton između dviju država kao što smo ga mogli vidjeti u filmovima iz prošle etape Hladnog rata. Nakon uvodnih scena u kojima vidimo ratne vježbe Rusa i Amerikanaca koje se događaju istovremeno na vrlo maloj udaljenosti, upoznajemo glavnog lika ovog filma, a to je Jack Hessalt. Odmah smo upoznati i s njegovom ratnom prošlosti u Vijetnamu gdje je bio vođa jedne divizije. Također, saznajemo da je u Vijetnamu radio ratne zločine poput spaljivanja jednog naselja

u Saigonu te da nije bio u SAD-u već petnaest godina. Jacku je obećano napredovanje u karijeri i lagodan život ako odradi još samo jedan poseban zadatak. Tada prvi puta vidimo da Jack boluje od PTSP-a jer mu se i dalje prikazuju ratne strahote koje je počinio u Vijetnamu.

Nakon toga dolazimo do zanimljive scene koja se događa na golf terenu i u kojoj su likovi koji se više neće nikada prikazati u filmu. Radi se o ideološkoj sceni u kojoj likovi koji pripadaju američkoj eliti raspravljaju o tome da ne smije doći do primirja u odnosima između SSSR-a i SAD-a zato što bi to značilo ogroman gubitak u ekonomiji zbog prestanka ulaganja u vojnu industriju koja je tada bila ogroman dio američke ekonomije. Možemo vidjeti da se već u samom početku filma vraćamo napadima na suprotnu ideologiju kao što smo ih mogli vidjeti u filmovima u prvom razdoblju Hladnog Rata. Još jednom se napadaju američke elite koje ne mogu završiti Hladni rat zbog gubitaka koje bi takvo primirje prouzročilo za kapitalizam. Novac diktira razmišljanjima američkih elita. U istom razgovoru saznajemo koje je rješenje za prestanak pregovora o primirju, ali i zadatak koji će Jack trebati izvršiti. Cilj je lažirati napad SSSR-a na jedan putnički brod iz Singapura u Tihom Oceanu iz američke vojne baze koju kontrolira CIA. Amerikanci će izvršiti napad ali će se okriviti SSSR jer se njihova vojna baza nalazi također blizu američke baze, a već je pripremljeno priopćenje za medije u kojem piše da su putnici posljednje vidjeli periskop ruske podmornice koja ih je napala. Zanimljivo je vidjeti takav prikaz američke operacije koja se ne organizira, npr. u vojnoj bazi, nego na golf terenu u razgovoru između nekoliko pripadnika vodećih elita američkog društva. Jack je savršen čovjek po njihovom mišljenju za zadatak jer ima ogromno vojno iskustvo i pozadinu vojnih zločina s kojima mu se uvijek može zaprijetiti u slučaju neposlušnosti.

Na početku drugog čina nam je prikazana ruska ratna mornarica i njezina posada. Odmah možemo primijetiti u pozadini scene laganiju i vedriju glazbu, dok u sceni zapovjednik nostalgичno priča o domovini s jednim članom posade. Radi se o ogromnom kontrastu te scene i ostalih scena do sada koje su ili bile napete zbog Jacka i njegovog psihičkog oboljenja ili se radilo o ratnim razgovorima u kojima se planirao sljedeći zadatak. Odjednom smo na moru u blagoj atmosferi i gledamo dva člana mornarice kako prekrasno pričaju o svojoj domovini kojoj se žele vratiti što prije. Ideološki cilj redatelja je postignut već i prije polovice trajanja filma, Amerikanci žele rat, dok Rusi žele mir i samo braniti svoje vrijednosti. Jack dolazi do američke baze u Tihom oceanu, ali ne uspiju odraditi zadatak jer je raketa koja je bila namijenjena putničkom brodu promijenila putanju i

zamalo pogodila brodicu u kojoj su bili muškarac i žena iz SAD-a. Prije nego je bomba pogodila brodicu, Jack je zapovjedio samouništenje kako ne bi došlo do tragedije.

Jacku je naređeno da što prije izvrši drugi napad koji će biti uspješan, ali on ima drugu ideju. Prvo ubije čovjeka koji mu je bio poslan od Crowdera (vojnog kapetana koji vodi operaciju i koji mu je bio nadređeni i u Vijetnamu), a nakon toga kaže svojem partneru Eddieu da ne misli više raditi po Crowderovim uputama i da moraju napasti sami američku bazu u kojoj se nalaze kako bi došli do nuklearnog naoružanja. Prije samog ubojstva, Jack je ponovno imao prisjećanja na Vijetnam i na razne zločine koje je tamo radio, tako da možemo zaključiti kako je u tom trenutku potpuno poludio i odlučio ubiti masažera (koji je bio azijski) i izvršiti svoj plan pribavljanja nuklearnog naoružanja kako bi se osigurao od daljnjih ucjena od strane Crowdera. Jack i Eddie uspiju u svojem planu i nuklearno oružje je od tada u njihovim rukama.

Drugi važan ideološki detalj se događa na jednom od pustih otoka u Tihom oceanu na koji su došli muškarac i žena iz brodice koja je zamalo bila pogođena od rakete namijenjene putničkom brodu. Jacka i Caroline Harrison su prvo posjetili Rusi koji su osjetili signal kada je poslana raketa s vojne baze od CIA-e. Jack nije htio da ih Rusi spase zato što im nije vjerovao te mu je bilo čudno kako su oni došli prije Amerikanaca. Ali ubrzo nakon toga se događa tragedija u kojoj američki vojnici ubiju Caroline. Rusi ponovno dolaze na otok poslije te tragedije kako bi ga u potpunosti istražili, a Jack ih moli da pođe s njima kako bi se borio na ruskoj strani protiv Amerikanaca. Radi se o vrlo jakoj ideološkoj poruci u kojoj jedan običan Amerikanac zahtjeva da se bori na ruskoj strani zbog pogreške američkih vojnika. Rusi mu na kraju to i dopuste pa do kraja filma možemo vidjeti kako se Jack Harrison bori za Ruse i kako ubija američke vojnike. Do kraja filma Jack Hessalt ne uspije u svojem naumu da napadne Ruse nuklearnim oružjem, u tome ga spriječi ruska mornarica s Amerikancem Jackom Harrisonom. U posljednjoj sceni filma vidimo članove ruske mornarice koji su sudjelovali u ovom sukobu kako dolaze u svoju domovinu i kako ih djeca dočekuju kao heroje. Ponovno u pozadini svira ponosna glazba kada dolaze do oca jednog od poginulih suboraca kako bi mu priopćili tragičnu vijest. Time završava *Solo Voyage*.

Iz svega navedenog u analizi ovoga filma možemo zaključiti da se nakon pomirbenog odnosa ideologija u filmovima iz 1960.-ih godina, ponovno vraćamo na početak Hladnog rata i napade na suprotnu ideologiju. To možemo vidjeti iz dvije glavne ideološke teme koje prožimaju ovaj film. Prva se tiče američkih elita koje žele rat iz svoje pohlepe za rastućom ekonomijom kapitalizma.

One će iskoristiti pojedince poput Jacka Hessalta kako bi ostvarili svoje ciljeve. Amerikanci su prikazani ili kao pohlepni ljudi koji žude za novcem i moći ili kao vojni luđaci koji su psihički osakaćeni ratovima koje su vodili u Vijetnamu i počinjenim ratnim zločinima. S druge strane, Rusi su prikazani kao blagi narod kojima nije cilj ratovanje nego samo povratak u domovinu i normalan život. Oni su uvučeni u sukob zbog unutarnjih američkih razmirica i samo zbog njih je sukob razriješen bez nuklearnog ratovanja. Drugim riječima, demokracija i kapitalizam znače pohlepu i ratovanje, dok komunizam znači mir i herojsko djelovanje u sprječavanju novih sukoba.

„Red Dawn“ je američki film koji sam odabrao za analizu posljednjeg razdoblja Hladnog rata. Film je režirao John Millius, a tema filma je sovjetska invazija na teritorij SAD-a. Već iz te činjenice možemo zaključiti da se i u ovom slučaju vraćamo na prvo razdoblje Hladnog Rata i propagiranje američke ideologije nasuprot sovjetske ideologije. Ovaj film je najbolji primjer čiste ideološke propagande gdje su Rusi prikazani isključivo kao neprijatelji, dok su Amerikanci heroji koji časno brane svoju domovinu.

Film odmah započinje scenom u kojoj se Rusi padobrancima ruše na američko tlo pokraj škole i odmah vrše napad na djecu i školske djelatnike. Iz cijelog nastalog kaosa jedan dio djece uspije pobjeći s glavnim likom, kojega glumi Patrick Swayze, odlučuju pobjeći u planine i od tamo pomoći u sprječavanju daljnje invazije. Zanimljivo je vidjeti da Kubanci također pomažu Rusima u ovoj invaziji te su zbog toga i oni prikazani kao veliki neprijatelji SAD-a., što naravno nije čudno zbog prijateljskog odnosa Kube i SSSR-a. Bitno je reći da je ovaj film ponekad dosta nerealan iako želi uvjerljivo prikazati kako bi izgledala ruska invazija na SAD. Tako u prvom dijelu filma imamo scenu gdje naš protagonist Jed sazna da mu je otac poslan u logor te ga odlučuje posjetiti sa svojim bratom Mattom i ostatkom grupe. Oni slobodno dođu do ograde logora i najnormalnije razgovaraju sa svojim ocem i tek nakon nekoliko minuta odlučuju otići zbog straha od neprijateljske vojske. Scena služi potrebnoj drami u filmu, ali nema nikakve osnove u realnosti u kojoj sigurno ne bi mogli bez ikakvih problema pristupiti takvom strašnom logoru gdje se svakodnevno ubijaju ljudi. Isto tako, većinu djece koja se nalazi u spomenutoj grupi u planinama, tamo pošalju njihovi roditelji ili rodbina. U jednu ruku se može shvatiti da ih se želi poslati na sigurno, ali u drugu ruku oni nisu zapravo na sigurnom teritoriju jer se nalaze samo nekoliko kilometara od grada i nastavljaju borbene akcije protiv Rusa i Kubanaca. Njima se čak pridruže i dvije žene Toni i Erica uz nagovor njihovog djeda. Scene su uvijek prikazane na takav način da cijela grupa ispada vrlo

hrabra i ponosna iako se radi o djeci koja nikada nisu imali oružje u svojim rukama. Ubrzo dolaze do prvog oružanog sukoba s Rusima gdje ih uspiju pobijediti, a Jed posljednjeg Rusa koji je već ranjen jedva došao do svog automobila, ubije bez razmišljanja. Znam da su Rusi prikazani kao neprijatelji od početka filma koji napadaju drugu državu i rade svakojake strahote, ali svejedno ubojstvo izgleda vrlo okrutno.

U filmu postoje samo dvije kritike koje se mogu shvatiti kao kritike Amerikancima. Jedna se tiče lokalnog gradonačelnika koji odmah sklapa savez s Rusima te im pomaže u traženju neprijatelja i u određenim operacijama. Druga kritika nije toliko kritika prema Amerikancima koliko je kritika prema samom ratu općenito. Jedan od članova grupe jednostavno poludi i počinje nemilosrdno i bez ikakvog morala ubijati bilo kojeg neprijatelja. Grupa je sama sebe počela zvati *Wolverines* i započinje s pravim ratnim operacijama u kojima nanose žrtve Rusima. Odjednom su postali pravi vojnici i znaju baratati s puškama, bombama i ostalim naoružanjem.

Možemo se pitati zašto u filmu SSSR i SAD očito ignoriraju korištenje nuklearnog oružja. Odgovor na to pitanje dobivamo kada *Wolverines* spase pilota koji je nastradao u sukobu i završio na polju koji nije daleko od njihovog kampa. On im kaže da su Rusi okupirali gotovo polovicu SAD-a i da žele u kratkom vremenu okupirati cijelu državu, a ne koriste nuklearno oružje jer ratuju na području SAD-a. Ipak, nikada nismo dobili odgovor zašto SAD nije počeo bombardirati SSSR. Prisjetimo se sada straha koji je postojao samo dvadesetak godina prije ovog filma, a sada vidimo da takav strah jedva postoji i da se nuklearno oružje spomene samo jednom u cijelom filmu. Samo ta činjenica nam je dokaz koliko se brzo mijenjala ideologija u razdoblju Hladnog rata. U *Solo Voyageu* se nuklearno oružje samo koristilo kao određena vrsta prijetnje od koje nitko posebno nije strahovao, samo se diskutiralo o tome kako odgovoriti na takav napad; u *Red Dawnu* se nuklearno oružje svelo na samo jednu rečenicu. Također, *Solo Voyage* nam prikazuje Ruse kao ponosne vojnike, heroje koji brane cijeli svijet od američke ludosti, dok *Red Dawn* prikazuje Amerikance na isti način, kao hrabre vojnike koji se brane od neprijateljskih snaga koje čine razne strahote domicilnom stanovništvu.

Najbitnija scena filma je dosta proturječna svim ideološkim porukama koje šalje svojoj publici. *Wolverines* su kroz cijeli film prikazani kao heroji koji se časno bore i brane svoju domovinu, ali onda u sredini filma dolazimo do scene gdje Jed odlučuje upucati ruskog zatvorenika bez ikakvog razloga. Kada ga brat Matt upita prije samog ubojstva, koja je razlika između njih i nas ako ćemo

ubijati zatvorenike, Jed mu odgovori da je jedina razlika ta što oni žive tu. Da bi stvar bila gora, Robert (pojedinaac za kojeg sam ranije naveo da je poludio i izgubio moral) odlučuje ubiti pripadnika njihove skupine jer ih je izdao neprijatelju. U tom trenutku se brišu granice između Rusa i Amerikanaca jer vidimo da zapravo rade iste ratne zločine. Ipak, film nas ubrzo nakon toga vraća nazad u prikaze hrabrih vojnih operacija u kojima bi i dalje trebali navijati za našu skupinu. Do kraja filma Jed i Matt se odlučuju sami napasti glavnu bazu neprijatelja te uspiju nanijeti dosta veliku štetu, ali na kraju su obojica ranjeni i zajedno zagrljeni dočekaju svoju smrt.

Dva ideološka detalja bih još spomenuo iz ovoga filma. Jedan se tiče partizanskog načina njihove borbe koja nalikuje antifašističkim pokretima u Europi. U posljednjoj sceni se prikaže spomen ploča za *Wolverines* u kojoj izričito stoji riječ partizani. Zanimljivo je da se redatelj odlučio za tu riječ kada ona u ostatku svijeta najčešće predstavlja komunističke vojne skupine. Drugi detalj se tiče ideološkog prikaza *Wolverinesa*. Naime, njih se u nekoliko scena može vidjeti na konjima pa podsjećaju na kauboje što je sigurno dalo na dodatnom značaju američkoj publici. Na kraju bih zaključio da je ovaj film zasigurno, od svih filmova koje sam analizirao, kvalitetom najslabiji i ideološki najviše proturječan samom sebi. On želi i ponekad uspijeva prikazati Amerikance kao hrabre heroje koji isključivo žele obraniti svoje vrijednosti i način života, dok ih s druge strane prikazuje kao narod koji nije nimalo drugačiji od neprijatelja protiv kojih se bore.

5. Popis ostalih istaknutih sovjetskih i američkih filmova Hladnog rata

U ovom dijelu rada ću istaknuti ostale sovjetske i američke filmove koji su obilježili različita razdoblja Hladnog rata. Izabrao sam za svako razdoblje tri američka i tri sovjetska filma koji također imaju bitne ideološke poruke koje bi se mogle analizirati na isti način.

Prvo razdoblje Hladnog rata (1945.-1962.):

Susret na Elbi (Meeting on the Elbe, 1949.) – Grigoriy Aleksandrov

Zbogom Amerika! (Farewell, America, 1951.) – Aleksandr Dovzhenko

Posljednji centimetar (The Last Inch, 1958.) – Nikita Kurikhin i Teodor Vulfovich

Bio sam komunist za F.B.I. (I Was a Communist for the F.B.I., 1951.) – Gordon Douglas

Moj sin John (My Son John, 1952.) – Leo McCarey

Mandžurijski kandidat (The Manchurian Candidate, 1962.) – John Frankenheimer

Drugo razdoblje Hladnog rata (1962.-1980.):

Obični fašizam (Ordinary Fascism, 1965.) – Mikhail Romm

Neutralne vode (Neutral Waters, 1968.) – Vladimir Berenshtein

Časnici (Officers, 1971.) – Vladimir Rogovoy

Dr. Strangelove ili: Kako sam naučio ne brinuti i zavolio bombu (Dr. Strangelove or: How I Learned to Stop Worrying and Love the Bomb, 1964.) – Stanley Kubrick

Banane (Bananas, 1971.) – Woody Allen

Apokalipsa danas (Apocalypse Now, 1979.) – Francis Ford Coppola

Treće razdoblje Hladnog rata (1980. – 1991.):

Obala (The Shore, 1983.) – Aleksandar Alov i Vladimir Naumov

Pokajanje (Repentance, 1984.) – Tengiz Abuladze

Sučeljavanje (Confrontation, 1985.) – Semyon Aranovich

Rambo (First Blood, 1982.) – Ted Kotcheff

Dan poslije (The Day After, 1983.) – Nicholas Meyer

Salvador (Salvador, 1986.) – Oliver Stone

6. Rezultati analize filmova i zaključak

Na kraju ovog rada ću komparirati analizu odabranih filmova s postojećom teorijom ideologija u sovjetskoj i američkoj kinematografiji. Odmah mogu zaključiti da se vidi poveznica između godina kada su filmovi snimljeni i različitih razdoblja Hladnog rata. U prvom razdoblju Hladnog rata koje je bilo izrazito kompetitivno i neprijateljsko između dvaju ideologija, istu pojavu možemo vidjeti i u odabranim filmovima *The Russian Question* i *The Iron Curtain*. Također možemo zaključiti da su ti filmovi podudaraju s iznesenom teorijom o ideologiji u sovjetskim i američkim filmovima. Naime, prema iznesenoj teoriji, američki filmovi su se u prvom razdoblju Hladnog rata najviše bazirali na strahu od komunističke infiltracije u pozicije moći. U filmu *The Iron Curtain*, ruski špijun dolazi u Kanadu kako bi pomogao u slaganju mreže operativaca koji zauzimaju visoke pozicije u kanadskom društvu. Naravno, u filmu on odustaje od svog zadatka i odlučuje pobjeći od sovjetske tajne policije i nastavlja život kao kanadski građanin. Sovjetski film *The Russian Question* obiluje ideološkim napadima na demokraciju i kapitalizam što je obilježje prvog

razdoblja Hladnog rata. Izrazito oštro napada pojam slobode u američkom društvu, prozivajući SAD da namjerno lažira novinske priče kako bi od SSSR-a napravio najvećeg neprijatelja. Ovaj film je odličan primjer ruskih filmova iz razdoblja početka Hladnog rata jer su oni često prikazivali američke likove kako bi napadali njihovu ideologiju i način života.

U drugom razdoblju Hladnog rata koje je uslijedilo nakon Kubanske krize, nastupilo je mirnije vrijeme u kojemu tema Hladnog rata više nije bila najvažnija. Najbitnije obilježje ove etape Hladnog rata je bio strah od nuklearnog rata koji bi uništio većinu života na zemlji. Zbog toga nije slučajno da je tema filmova *Fail-Safe* i *Nine Days in One Year* nuklearna energija, odnosno nuklearno naoružanje. Američki film *Fail-Safe* osim nuklearnog naoružanja, ima važnu temu povjerenja u tehnologiju koja je tada također bila vrlo bitna. Tko je odgovoran ako zbog pogreške u računalu dođe do nuklearnog rata? To pitanje nam postavlja film, a odgovor je da su i u takvom slučaju ljudi moraju biti odgovorni jer mi dajemo povjerenje računalima u takvim kritičnim situacijama. Ovo razdoblje Hladnog rata je specifično jer ideologije više nisu bile toliko bitne, apsolutno sve je bilo u sjeni atomske bombe. Zbog toga, u oba filma možemo vidjeti kritike postojećih državnih sustava što je samo nekoliko godina prije bilo potpuno nezamislivo. Najznačajnije je takav slučaj vidljiv u sovjetskom filmu gdje jedan od glavnih likova kritizira komunističko društvo, samo desetak godina nakon Staljinove smrti. Također je izrazito vidljiva želja prema pomirenju dviju ideologija. Dok sovjetski film uopće ne spominje SAD što je već ogroman pomak od prvog razdoblja Hladnog rata, u američkom filmu lik predsjednika u posljednjem dijalogu s ruskim premijerom izričito kaže da moraju naći put prema pomirbi ili će nastradati cijeli svijet. Može se reći da je u samo dvadesetak godina učinjen ogroman pomak od ideoloških sukoba do poziva na pomirenje u sovjetskoj i američkoj kinematografiji.

Posljednje razdoblje Hladnog rata obilježava ponovno vraćanje na ideološke sukobe kapitalizma i komunizma što je vidljivo i u analizi odabranih filmova. Dolaskom Reagana na vlast, Hladni rat je ponovno bila vrlo bitna tema u američkoj javnosti. U Sovjetskom Savezu je tada bilo slobodnije vrijeme za filmsko stvaralaštvo, ali je sve više rasla nostalgija za slavnim vremenom Lenjina zbog neizvjesne budućnosti države. Američki film *Red Dawn* se bavi sovjetskom invazijom na teritorij SAD-a, dok ruski film *Solo Voyage* prikazuje američke likove te ih upotrebljava kako bi napadali američki način života. Vrlo je simboličan povratak na prikazivanje američkih likova kao što je bio slučaj u prvom sovjetskom filmu kojeg sam analizirao. Strah od nuklearnog naoružanja više nije

toliko bitan, ponovno je bitno prikazati ideologiju i svoj način života nadmoćnijim od neprijateljskog. Tako *Red Dawn* prikazuje Amerikance kao malobrojne, ali hrabrije i izdržljivije od sovjetskog neprijatelja. S druge strane *Solo Voyage* se gotovo ismijava od Amerikanaca i njihove zaludenosti ratovima. Također, vrlo jasno napadaju SAD kada u filmu prikažu američkog lika koji se pridruži sovjetskoj vojsci u borbi protiv američke vojske.

Hladni rat je specifično razdoblje u povijesti kada se sukob vodio svim sredstvima osim oružjem. Jedna od najbitnijih bitka je bila između ideologija koja je izrazito vidljiva u američkim i sovjetskim filmovima koji su bili prikazivani između 1945. i 1991. godine. Svih šest filmova koje sam odabrao za analizu ideološkog sadržaja prate teoriju o Hladnom ratu i kinematografiji tog razdoblja. Zbog toga možemo zaključiti da su filmovi također bili bojna polja na kojima se publici pokušavalo prikazati nadmoć vlastite ideologije naspram neprijateljske. Jedina iznimka se dogodila 1960-ih godina kada se nakratko prestaje napadati suparnička ideologija nego glavna tema postaje strah od nuklearnog ratovanja. Ipak, pred sam kraj Hladnog rata, filmovi ponovno prate političko dizanje tenzija tako da u filmovima tog razdoblja vidimo povratak na ideološke sukobe. Srećom, ubrzo nakon toga Hladni rat završava 1991. godine. Smatram da je tema ideologije u filmu vrlo bitna jer će uvijek biti aktualna. I danas ako malo pomnije gledamo filmove, u svakome možemo vidjeti naznake određene ideologije. Ideologiju u filmovima često primamo nesvjesno, a ovaj rad nam može pomoći kako bi prepoznali, često dobro skrivene, ideološke poruke.

Popis literature

1. Althusser, Louis (2018) *Ideologija i ideološki aparati države: bilješke za istraživanje*. Zagreb: Arkzin
2. Barson, Michael (2020) William Wellman. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/William-Wellman> (pristupljeno: 01.09.2021.)
3. Barson, Michael (2021) Sidney Lumet. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Sidney-Lumet> (pristupljeno: 01.09.2021.)
4. Dujić Frlan, Jadranka (2012) Nuklearna prijetnja prikazana u filmskom žanru znanstvene fantastike u Hladnom ratu. *Međunarodne studije*. 12 (1) 86-106
5. Encyclopedia.com (2021) Romm, Mikhail. <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/romm-mikhail> (pristupljeno 01.09.2021.)
6. Kapterev, Sergei (2009) Illusionary Spoils: Soviet Attitudes toward American Cinema during the Early Cold War. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*. 10 (4) 779-807
7. Moviefit.me (2021) Mikhail Tumanishvili. <https://moviefit.me/persons/183755-mikhail-tumanishvili> (pristupljeno 01.09.2021.)
8. Painter, David S. (2002) *Hladni rat. Povijest međunarodnih odnosa*. Zagreb: Srednja Europa
9. Radulović, Tijana (2019) Film kao sredstvo propagande – SAD i SSSR u vreme Hladnog rata. *CM: Communication and Media*. 14 (45) 109-134
10. Riabov, Oleg (2017) Gendering the American Enemy in Early Cold War Soviet Films (1946-1953). *Journal of Cold War Studies*. 19 (1) 193-219
11. Rogin, Michael (1984) Kiss Me Deadly: Communism, Motherhood, and Cold War Movies. *Representations*. (6) 1-36
12. Sbardellati, John (2012) *J. Edgar Hoover goes to the movies: the FBI and the origins of Hollywood's Cold War*. Ithaca, New York: Cornell University Press
13. Shain, Russell E. (1974) Hollywood's Cold War. *Journal of Popular Film*. 3 (4) 334-350

14. Shain, Russell E. (1972) Effects of Pentagon Influence on War Movies, 1948-70. *Journalism Quarterly*. 49 (4) 641-647
15. Shaw, Tony (2007) *Hollywood's Cold War*. Edinburgh: Edinburgh University Press
16. Shlapentokh, Vladimir i Dmitry Shlapentokh (1992) Insights into Soviet Life Provided by Soviet Movies: Political Actors and Their Ideologies in the 1970s and 1980s. *Annals of the International Communication Association* 15 (1) 155-193
17. Taylor, Richard i Derek Spring (1993) *Stalinism and Soviet Cinema*. New York: Routledge Inc.
18. Van Dijk, Teun A. (2006) *Ideologija. Multidisciplinarnan pristup*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga
19. Vukadinović, Radovan (1998) *Međunarodni politički odnosi*. Zagreb: Barbat
20. Yuksel, Hasan (2018) Cold war ideology: The Rocky 4 movie. *Labor and Society*. 21 (3) 385-414

Sažetak

Cilj rada je analiza ideologije u američkim i sovjetskim filmovima za vrijeme Hladnog rata. Za analizu su odabrana tri sovjetska i tri američka filma. Analizirani su kronološkim redom; prva dva filma su iz početnog razdoblja Hladnog rata, druga dva su iz 1960-ih godina, a posljednja dva su iz 1980-ih godina kada se sukob bližio kraju. U radu je prikazana dosadašnja teorija o ideologiji u američkim i sovjetskim filmovima. Rezultati analize filmova imaju dva bitna značaja. Rad doprinosi dosadašnjoj teoriji o ideologiji u američkim i sovjetskim filmovima Hladnog rata. Osim toga, rad daje originalnu analizu ideološkog sadržaja u tri američka i tri sovjetska filma.

Ključne riječi: Hladni rat, ideologija, film, SAD, SSSR

Summary

The aim of this paper is to analyze the ideologies in American and Soviet films during the Cold War. Three Soviet and three American films were selected for analysis. They were analyzed in chronological order; the first two films are from the beginning stages of the Cold War, the other two are from the 1960s, and the last two are from the 1980s when the conflict was coming to an end. The paper presents the existing theory of ideology in American and Soviet films. The results of the film analysis have two substantial contributions. This paper contributes to the existing theory of ideology in American and Soviet Cold War films and provides an original analysis of the ideological content in three American and three Soviet films.

Keywords: Cold War, Ideology, Film, USA, USSSR

